

LUND UNIVERSITY

Profession, Utbildning, Forskning

Biblioteks- och informationsvetenskap för en stärkt bibliotekarieprofession

Hansson, Joacim ; Hedemark, Åse; Kjellman, Ulrika; Lindberg, Jenny; Nolin, Jan; Sundin, Olof; Wisselgren, Per

2018

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Hansson, J., Hedemark, Å., Kjellman, U., Lindberg, J., Nolin, J., Sundin, O., & Wisselgren, P. (2018). *Profession, Utbildning, Forskning: Biblioteks- och informationsvetenskap för en stärkt bibliotekarieprofession*. (Nationell Biblioteksstrategi). Kungliga biblioteket.

Total number of authors:
7

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

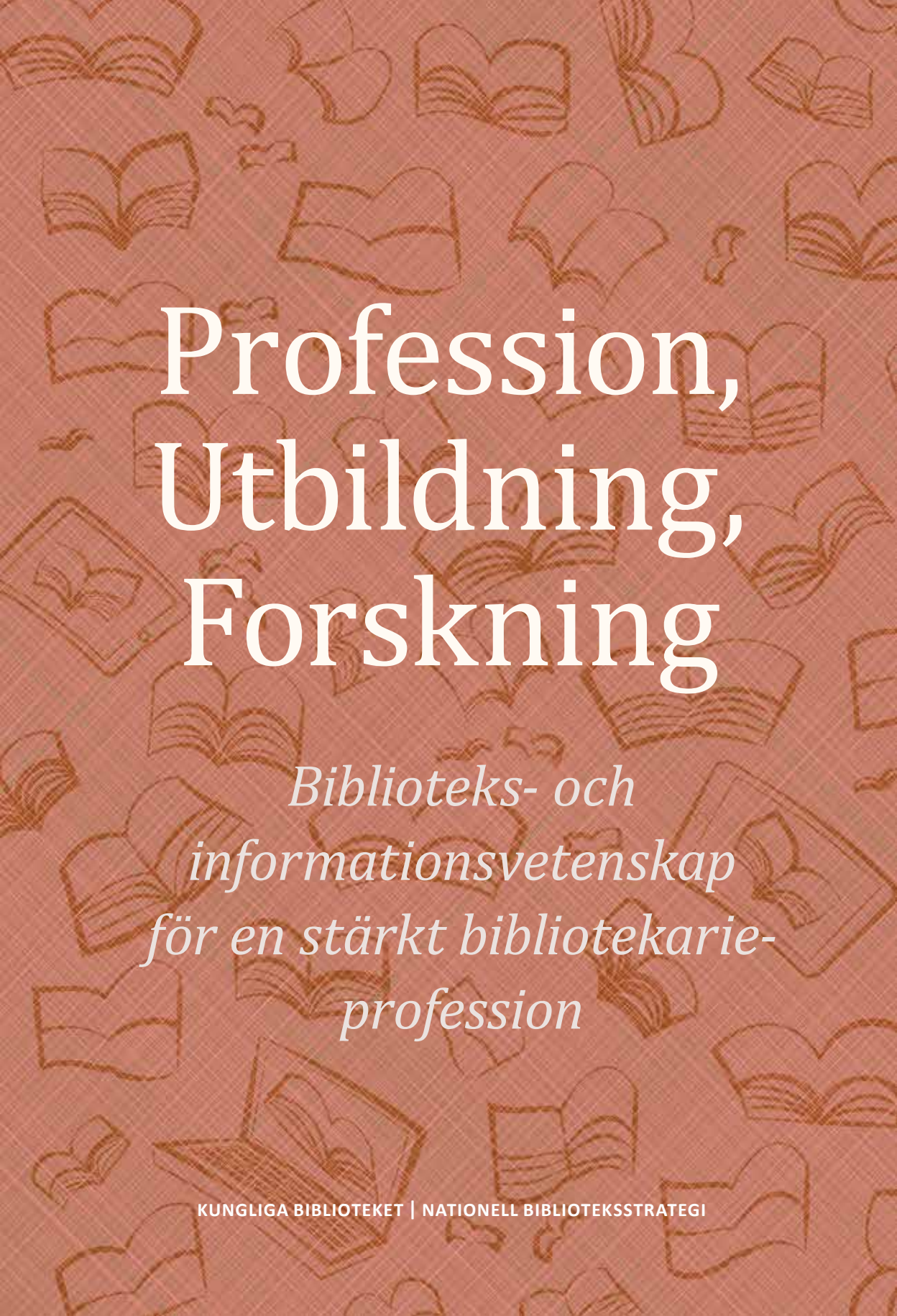
Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Profession, Utbildning, Forskning

*Biblioteks- och
informationsvetenskap
för en stärkt bibliotekarie-
profession*

Profession, Utbildning, Forskning

*Biblioteks- och
informationsvetenskap
för en stärkt bibliotekarie-
profession*

*Joacim Hansson, Åse Hedemark, Ulrika Kjellman,
Jenny Lindberg, Jan Nolin, Olof Sundin, Per Wisselgren.*

Profession, Utbildning, Forskning.

Biblioteks- och informationsvetenskap för en stärkt bibliotekarieprofession.

Författare: Joacim Hansson, Åse Hedemark, Ulrika Kjellman, Jenny Lindberg, Jan Nolin, Olof Sundin, Per Wisselgren.

Kontakt: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi,
<https://nationellbiblioteksstrategi.blogg.kb.se/>

ISBN: 978-91-7000-362-2

Diarienummer: 1.1.5-2017-257

Materialet är fritt att använda. Vid citering ange källan.

Produktion & illustration: Helena Shutrick

Tryck: LTAB, Linköping, april 2018

INNEHÅLL

4	Sammanfattning
	UTGÅNGSPUNKTER
7	KAPITEL 1. Uppdrag och syfte
9	Syfte
11	Rapportens upplägg
12	KAPITEL 2. Biblioteks- och informationsvetenskap: historisk utveckling
12	Ämnets historia och institutionella utveckling
16	Ämnets dynamik
23	KAPITEL 3. Bibliotekarieprofessionen idag
23	Bibliotekarierykets utveckling som profession
26	Bibliotekarieprofessionens yttre konturer och status
28	Bibliotekariens dolda och vidgade arbetsuppgifter
32	Mot en stärkt bibliotekarieprofession
	NULÄGE
35	KAPITEL 4. Den nationella utbildningsstrukturen
35	Biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningar i Sverige
36	De biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarnas innehåll
40	Utbildningarnas uppdrag med anknytning till professionen
43	Söktryck, utbildningsplatser och antagning
45	Genomströmning och framtid
47	KAPITEL 5. Förutsättningar för biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning i Sverige
47	Bakgrund
49	Tjänster och resurser vid svenska lärosäten
50	Externfinansiering: framgångar och utmaningar
53	Genomslag och samverkan
54	Tvårvetenskap
56	Forskarutbildning
57	Framtid
	FÖRSLAG
61	KAPITEL 6. Fem strategiska förslag
62	Biblioteks- och informationsvetenskaplig grundutbildning
63	Biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning
65	Bibliotekarieprofessionens kontinuerliga kompetensutveckling
67	Förslagets genomförande
67	Avslutning
69	Käll- och litteraturförteckning

Sammanfattning

På initiativ från sekretariatet för nationell biblioteksstrategi vid Kungliga biblioteket gavs sommaren 2017 de fem biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna vid Högskolan i Borås, Linnéuniversitetet, Lunds universitet, Umeå universitet och Uppsala universitet uppdraget att utreda och formulera förslag kring utbildning och forskning för en stärkt bibliotekarieprofession. Syftet skulle vara att visa situationen för svensk biblioteks- och informationsvetenskap, tydliggöra relationen till bibliotekarieprofessionen och lämna strategiska förslag på hur ämnet kan förstärkas till förmån för en stärkt professionsutveckling.

Uppdraget omfattar dels en omvärldsanalys med riktning mot bibliotekssektorn, dels en beskrivning av biblioteks- och informationsvetenskaplig utbildning och forskning samt förslag om åtgärder för att såväl tillgodose bibliotekarieprofessionens behov av grundutbildning och kontinuerlig kompetensutveckling som förbättrade förhållande för professionsorienterad biblioteksforskning. Rapporten fokuserar i tur och ordning biblioteks- och informationsvetenskapens utveckling, bibliotekarieprofessionen idag, dagens utbildningsprogram samt läget inom forskningen.

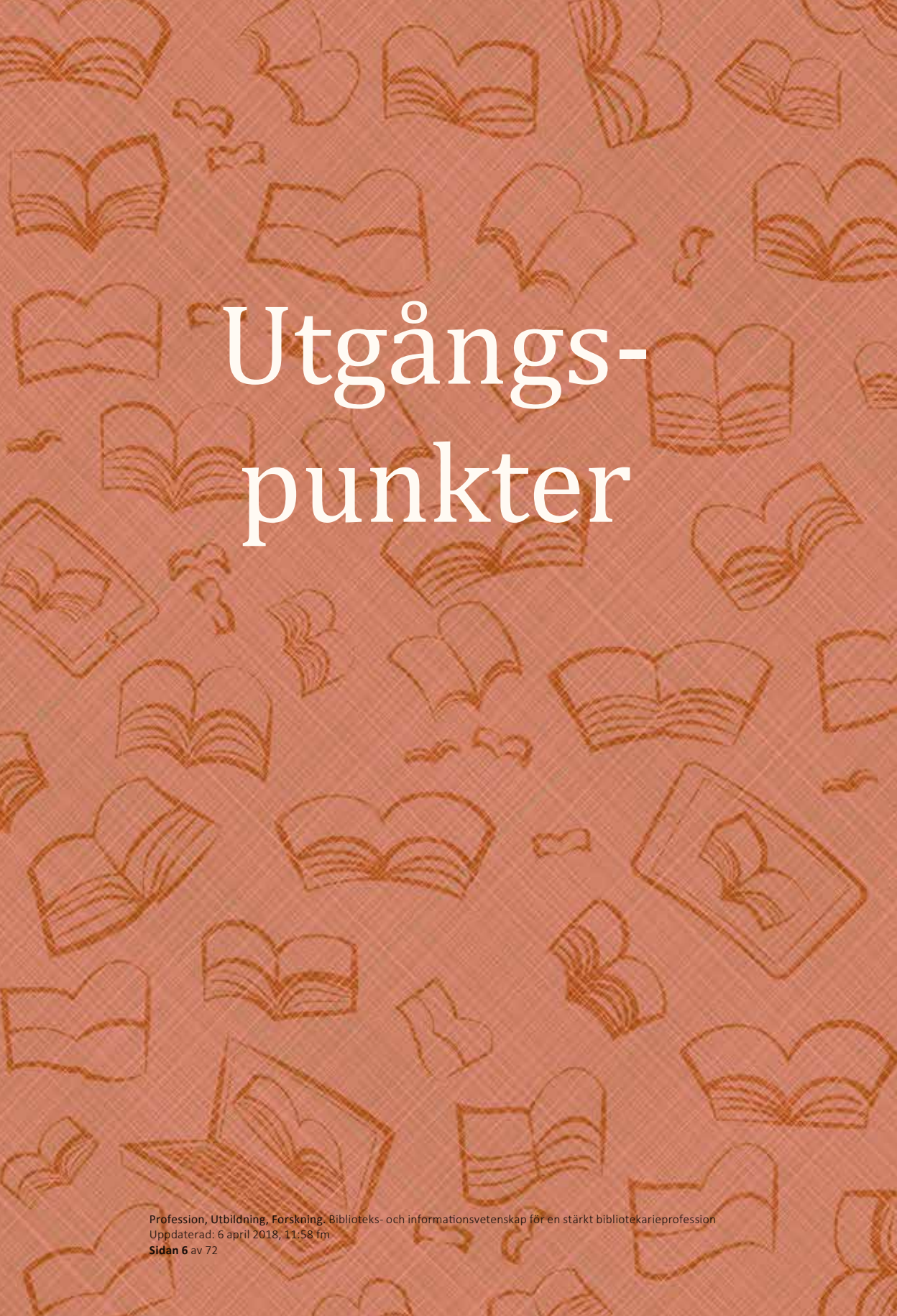
Rapporten mynnar ut i fem strategiska förslag rörande grundutbildning, forskning och kontinuerlig kompetensutveckling:

1. *Ökat antal studieplatser på kandidat- och masterprogram i biblioteks- och informationsvetenskap.* Situationen för den professionsförberedande utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap på nationell nivå bedöms i rapporten som god. Det finns en relativ konsensus mellan de olika lärosätena om vilka kunskaper som bör utgöra grunden för arbete i bibliotekssektorns olika delar. Vissa skillnader förekommer dock mellan de olika lärosätenas utbildningsprogram, men de måste betecknas som marginella i sammanhanget. Det finns inom bibliotekssektorn ett uttalat behov av fler bibliotekarier med biblioteks- och informationsvetenskaplig utbildning på kandidat- och masternivå. Samtidigt har landets utbildningsprogram i ämnet ett högt söktryck. En slutsats blir att ett ökat

antal studieplatser i biblioteks- och informationsvetenskap är av vikt för att säkra den biblioteks- och informationsvetenskapliga grundkompetensen i bibliotekariekåren. I anslutning till en expansion av utbildningarna på nationell nivå är det också önskvärt att rikta särskild uppmärksamhet mot frågan om språklig och kulturell mångfald bland studenterna i ämnet. En mer heterogen studentgrupp är önskvärd.

2. *Nationell forskarskola för biblioteksforskning.*
3. *Inrättande av en externfinansierad professur med inriktning mot biblioteksforskning.*
4. *Stärkt finansieringsstruktur för biblioteksforskning.* Den biblioteks- och informationsvetenskapliga forskningens förutsättningar är idag relativt goda. Ämnet har nått en punkt där förmågan att attrahera forskningsmedel måste bedömas som likvärdig med jämförbara ämnen. Det föreligger dock en viss asymmetri med avseende på vilken typ av projekt som attraherar externa medel. Bland de större forskningsfinansiärerna, som premierar grundforskning, har projekt om medie- och informationskunnighet, bibliometri och vetenskaplig kommunikation tilldelats medel. Svårare är det för mer professionsorienterad biblioteksforskning som ofta får arbeta med medel från små och medelstora finansiärer, som t.ex. landets regioner. Rapporten konkluderar att biblioteksforskningen behöver förstärkas och föreslår därför en nationell forskarskola i biblioteks- och informationsvetenskap, en externfinansierad professur med fokus på biblioteksforskning samt en riktad satsning på att strukturera den professionsinriktade biblioteksforskningen.
5. *Etablerande av en samlad nationell struktur för kontinuerlig kompetensutveckling.* I rapportens analys av biblioteksprofessionens utmaningar visas ett behov av en större samordning av den kontinuerliga kompetensutvecklingen på nationell nivå. Införandet av en samlad, synlig struktur bedöms vara central för att stärka bibliotekarieprofessionen över tid samt som komplement till de professionsförberedande programmen i biblioteks- och informationsvetenskap. Inriktningen på en satsning på kontinuerlig kompetensutveckling skulle med fördel kunna styras mot tydliggörande av specialistkompetenser och biblioteksledarskap.

Samtliga dessa förslag är komplexa och för att genomföra dem krävs en samordning mellan de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna och centrala instanser i och kring bibliotekssektorn. Detta föreslås ske genom att ett nationellt samverkansråd bildas. ♦

Utgångs- punkter

KAPITEL 1

Uppdrag och syfte

I det uppdrag regeringen lämnat till Kungliga biblioteket (KB) att ta fram en nationell biblioteksstrategi för att "främja samverkan och kvalitetsutveckling inom det allmänna biblioteksväsendet" förekommer ett avsnitt som bland annat anger att:

Kungliga biblioteket ska belysa bibliotekarieyrkets roll och förutsättningar, bibliotekens roll att främja litteraturens ställning samt deras roll för att främja det demokratiska samtalet, den fria åsiktsbildningen och förmågan till kritisk analys och källkritik.¹

För att kunna analysera bibliotekarieyrkets roll och förutsättningar att fullgöra de målsättningar som regeringen anger i uppdraget till KB och som vilar på bibliotekslagens grund² behöver frågan om bibliotekariernas utbildningsgrund aktualiseras. Någon statlig utredning som inkluderat resonemang om eller förslag rörande bibliotekarieutbildning har inte genomförts sedan folkbiblioteksutredningen 1984, vars huvudbetänkande innehåller ett kortare kapitel om utbildningsfrågor.³ De slutsatser som dras där är knappast relevanta för dagens situation, då ämnet biblioteks- och informationsvetenskap vid den tidpunkten ännu inte var instiftat vid svenska lärosäten. Senast utbildningarna var föremål för en nationell översyn var i samband med bolognasystemets införande 2007. I och med detta fastställdes kandidat- och masterexamen som grundläggande för anställningsbarhet inom vissa givna branscher. Relationen mellan dessa nivåer har dock, just vad gäller anställningsbarhet, inte varit särskilt tydlig. 2014

1. Uppdrag till Kungliga biblioteket att ta fram en biblioteksstrategi för hela Sverige, Regeringsbeslut 2015-06-11. Bibliotekslag 2013:801.
2. Bibliotekslag 2013:801.
3. SOU 1984:23, Folkbibliotek i Sverige, s. 210–213.

utfördes en nationell utvärdering av biblioteks- och informationsvetenskap av Universitetskanslerämbetet (UKÄ), vilken gav utbildningarna en grund för utveckling av sina verksamheter och program, inte minst avseende relationen till arbetsmarknaden.⁴

Frågan om vilken utbildning som leder fram till en bibliotekariekompetens är inte lika självklar som för vissa andra professioner inom den offentliga sektorn, till exempel polisen som har sina givna polisutbildningar eller läkaryrket som har medicin som sin etablerade vetenskapliga plattform. Efter den utbildningsreform som genomfördes 1993 finns ingen formell koppling mellan titeln bibliotekarie och en viss utbildning. I Sverige finns dock en praxis, att grunden för bibliotekarieyrkets kompetens formuleras inom ramen för den akademiska disciplinen biblioteks- och informationsvetenskap. Organisationen *International Federation of Library Associations and Institutions* (IFLA) definierar dessutom biblioteks- och informationsvetenskap som den akademiska grund bibliotekarieyrket vilar på också internationellt, både med avseende på grundutbildning⁵ och kontinuerlig kompetensutveckling.⁶

En strukturellt välutvecklad och innehållsligt relevant utbildning i biblioteks- och informationsvetenskap är därför en central förutsättning för bibliotekarieyrket i dess uppgift att uppfylla de ändamål som är formulerade i bibliotekslagens §2:

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla.⁷

4. <http://www2.uk-ambetet.se/download/kvalitet/arkiv-%2C-biblioteks--och-museivetenskap-2013.pdf>

5. IFLA Education and Training Section: <https://www.ifla.org/set>

6. Varlejs (2016) IFLA:s riktlinjer för kontinuerlig professionell utveckling: principer och best practice.

7. Bibliotekslag 2013:801.

I den nationella biblioteksstrategins omvärldsanalys *Den femte statsmakten*⁸ lyfter man fram ett flertal utmaningar som behöver hanteras för att denna laguppfyllelse ska kunna äga rum: förändringar i det politiska landskapet, frågor om integration och migration, demografiska förskjutningar, synen på lärande, digitalisering och allmän medieutveckling samt miljö- och hållbarhetsfrågor. Dessutom ankommer det på de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna att skapa förtrogenhet med professionen som sådan, dess organisering, omvärldsrelationer, interna kommunikationskanaler och etiska riktlinjer samt de mer specifika samhällsroller som sektorns olika delar, folkbiblioteken, de akademiska biblioteken, sjukhusbiblioteken, skolbiblioteken och specialbiblioteken, har att prioritera. Allt detta påkallar ett behov av att analysera och tydliggöra biblioteks- och informationsvetenskapen som grund för bibliotekarieyrket och skapa en genomlysning av dess förutsättningar att fungera som plattform för en konstruktiv yrkesutövning.

SYFTE

Föreliggande rapport grundas på ett uppdrag som våren 2017 gavs av den nationella biblioteksstrategin till de fem svenska utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap, vid Högskolan i Borås, Linnéuniversitetet, Lunds universitet, Umeå universitet och Uppsala universitet. Rapporten syftar till, att:

*Belysa bibliotekarieyrkets roll och förutsättningar utifrån olika omvärldsförändringar, samt hur de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna kan bidra till att stärka primärt bibliotekarieprofessionen. Olika möjliga framtida kompetensbehov ska analyseras.*⁹

Tolkning av uppdraget

Rapporten ska läsas som ett led inom arbetet med de sex utvecklingslinjer som KB har tagit fram och formulerat som biblioteksstrategins "verkstad" och där just bibliotekarierollen utgör en sådan linje.¹⁰ I ≈det syfte som skrivs fram i uppdraget för den här rapporten har författarna valt att prioritera frågan om de biblioteks- och informations-

8. Enarson, E., Fichtelius, E., Hansson, K., Klein, J. & Persson, C. (Red.) (2017) Den femte statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering.
9. Utredningen för Nationell Biblioteksstrategi: Bibliotekarieyrkets roll och förutsättningar för utveckling av biblioteksverksamheten i Sverige, Daterad 2017-05-23.
10. <http://www.kb.se/bibliotek/Projektbidrag2/>

vetenskapliga utbildningarnas roll för biblioteksutvecklingen. Den omvärldsanalys som efterfrågas har i många relevanta delar genomförts inom ramen för biblioteksstrategin i och med publikationen av antologin *Den femte statsmakten* hösten 2017. Omvärldsanalyser i vidare mening görs här därför enbart i kompletterande syfte.

Tolkningen av uppdraget ska därför också ses mot bakgrund av den utveckling som skett såväl i Sverige som internationellt inom biblioteks- och informationsvetenskap som akademiskt ämne och dess relation till bibliotekarieprofessionens utveckling, med avseende på såväl grundutbildning som forskning. Biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningar finns sedan 2003 vid fem lärosäten i Sverige:

- Högskolan i Borås¹¹
- Linnéuniversitetet¹²
- Lunds universitet¹³
- Umeå universitet¹⁴
- och Uppsala universitet¹⁵

Den lokala placeringen varierar; i Borås utgör Bibliotekshögskolan del i en enhet som omfattar bibliotek, information, pedagogik och IT. I Uppsala ligger ämnet vid institutionen för arkivvetenskap, bibliotek- och informationsvetenskap och musei- och kulturarvsvetenskap (ABM); i Lund och Växjö är ämnet del i kulturvetenskapliga institutioner och i Umeå utgör det en del av den sociologiska institutionen. Institutionerna vid Högskolan i Borås och Linnéuniversitetet är även medlemmar i det internationella nätverket iSchool Organization, som samlar institutioner och enheter som arbetar med frågor om information, informationsanvändning, informationsteknologi och bibliotek i bred bemärkelse.¹⁶

Termen *bibliotek* används i det följande i en allmän bemärkelse. Rapporten går alltså inte specifikt in på resonemang eller insatser som rör enskilda bibliotekstyper såsom folkbibliotek, akademiska bibliotek eller specialbibliotek annat än när så specifikt anges.

11. <http://www.hb.se/Bibliotekshogskolan/>

12. <https://lnu.se/mot-linneuniversitetet/Organisation/fakulteten-for-konst-och-humaniora/mot-fakulteten/biblioteks--och-informationskunskap/>

13. <http://www.kultur.lu.se/utbildning/utbildningsutbud/boi/>

14. <http://www.soc.umu.se/om-institutionen/amnen/>

15. <http://www.abm.uu.se/utbildning/masterprogram/bibliotekarieutbildning/>

16. <http://ischools.org/>

Termerna *bibliotekarieutbildning* samt *biblioteks- och informationsvetenskaplig utbildning* används synonymt och avser om inget annat specificeras professionsförberedande utbildningsprogram i biblioteks- och informationsvetenskap på kandidat- och masternivå.

RAPPORTENS UPPLÄGG

Rapporten behandlar biblioteks- och informationsvetenskap på nationell nivå. Skillnader mellan enskilda lärosätes program tas bara upp där så är särskilt påkallat. Förutsättningarna för bedrivandet av bibliotekarieutbildning som del i mer eller mindre kompletta akademiska miljöer skiljer sig åt beroende på lokala förhållanden vid de olika lärosätena. Målet här är, att ge en helhetsbild som kan ställas mot de utbildnings- och forskningsbehov som föreligger i bibliotekssektorn nationellt. En del resonemang blir därför av nödvändighet relativt översiktliga.

Rapporten följer en struktur som syftar till att kontextualisera och placera biblioteks- och informationsvetenskap som en del i bibliotekssektorn med ett särskilt perspektiv gentemot dess verksamheter. Den inleds med en historisk översikt över bibliotekarieutbildningens utveckling i Sverige, följt av en analys av dagens bibliotekssektor ur ett utbildningsperspektiv. Därefter följer en beskrivning biblioteks- och informationsvetenskap i termer av utbildningsprogram och nationell struktur samt ett kapitel om situationen för svensk biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning. Slutligen tecknas en bild av framtidens behov och ett antal förslag ges på hur dessa utmaningar kan mötas.

Rapporten har tillkommit genom ett samarbete mellan landets fem utbildningar i biblioteks- och informationsvetenskap. De representanter som ansvarat för dess färdigställande är:

- *Joacim Hansson*, professor, institutionen för kulturvetenskaper vid Linnéuniversitetet,
- *Åse Hedemark*, lektor, institutionen för ABM vid Uppsala universitet,
- *Ulrika Kjellman*, docent, institutionen för ABM vid Uppsala universitet,
- *Jenny Lindberg*, lektor, akademien för bibliotek, information, pedagogik och IT vid Högskolan i Borås,
- *Jan Nolin*, professor, akademien för bibliotek, information, pedagogik och IT vid Högskolan i Borås,
- *Olof Sundin*, professor, institutionen för kulturvetenskaper vid Lunds universitet,
- *Per Wisselgren*, docent, sociologiska institutionen vid Umeå universitet. ♦

KAPITEL 2

Biblioteks- och informationsvetenskap: historisk utveckling

I det följande ges en kort beskrivning av utvecklingen av ämnet biblioteks- och informationsvetenskap.

Presentationen är uppbyggd kring ett antal teman som berör ämnets institutionella former, dess centrala begrepp och spänningsfält. Även om framställningen följer en viss kronologi, så ligger tonvikten på att presentera dessa teman. Vissa av dem är kopplade till särskilda tidsperioder medan andra är föremål för återkommande inomvetenskaplig diskussion. Bland de källor som använts för den historiska skisseringen märks främst Belkin¹⁷, Capurro¹⁸, Vakkari¹⁹, Rayward^{20,21}, Buckland och Liu²², Saracevic²³, Tuomaala, Järvelin och Vakkari²⁴ samt Limberg och Skoglund²⁵

ÄMNETS HISTORIA OCH INSTITUTIONELLA UTVECKLING

Bibliotek och bibliotekarier har en nästan lika lång historia som skrivandet självt. Inom flera olika kulturer har särskilda praktiker

17. Belkin, N.J. (1978) "Information concepts for information science".
18. Capurro, R. (1992) "What is information science for? A philosophical reflection".
19. Vakkari, P. (1994) "Library and information science: its content and scope".
20. Rayward, W. B. (1996) "The history and historiography of information science: some reflections".
21. Rayward, W. B. (2004) "When and why is a pioneer: history and heritage in library and information science".
22. Buckland, M., & Liu, Z. (1998) "History of information science".
23. Saracevic, T. (1999) "Information science".
24. Tuomaala, O., Järvelin, K. & Vakkari, P. (2014) "Evolution of library and information science, 1965–2005: Content analysis of journal articles".
25. Limberg, L. & Skoglund, L. (2015) "Biblioteks- och informationsvetenskap".

utvecklats kring samlande, ordnande och katalogisering av texter, liksom kring uppgiften att bistå människor med utvalt material för läsning. Över årtusendena har dessa praktiker förfinats. I samklang med denna komplexa utveckling har utbildningsinstitutioner vuxit fram för att tillgodose bibliotekens behov av kvalificerad arbetskraft. Den forskningsgrundade professionsförberedande utbildningens utbredning är dock ojämn, sett ur ett globalt perspektiv. Den akademisering av bibliotekarieutbildningen som tog sin början vid de svenska lärosätena i Borås, Lund, Umeå, Uppsala och Växjö under 1990-talet, är exempelvis en relativt ung historia.

Biblioteksvetenskap, dokumentationsvetenskap och informationsvetenskap

Det som idag benämns biblioteks- och informationsvetenskap kan förstås som en legering av tre skilda traditioner: biblioteksvetenskap, dokumentationsvetenskap och informationsvetenskap. Den första biblioteks- och informationsvetenskapliga institutionen grundades 1887 vid Columbia University i New York av Melvil Dewey. Den benämning som då användes för ämnet var biblioteksekonomi (library economy). Under de följande decennierna etablerades ytterligare ett antal institutioner inom ämnet. Benämningen "biblioteksvetenskap" introducerades i modern mening i och med etablerandet av Graduate Library School vid University of Chicago 1926. Det nya namnet fick snabbt spridning och erkännande, och vid 1900-talets mitt hade uttrycket biblioteksekonomi i de flesta fall ersatts av biblioteksvetenskap.

Deweys idag också i Sverige använda klassifikationssystem från 1876 vann även ett visst inflytande inom den tidiga dokumentationsvetenskapen som i övrigt hade sina rötter i Europa. De belgiska juristerna Paul Otlet och Henri La Fontaine grundade den så kallade under det tidiga 1900-talet, som en del i ett projekt att skapa ett system för tillgång till all världens vetenskapliga kunskap genom en internationell struktur av systematisk dokumentation, samlat vid en enda institution, Mundaneum (som ännu idag ligger i Mons, Belgien). Även om dokumentationsvetenskapen kommit att behålla sitt inflytande i central-europa kom den i Norden och den anglo-sachsiska sfären sedermera att integreras med informationsvetenskapen. Ett avgörande skifte syntes när att *The American Document Institute* bytte namn till *the American Association for Information Science and Technology* 1968. Organisationen utgör fortfarande det kanske viktigaste samlande organet för biblioteks- och informationsvetenskapliga forskare världen över. Informationsvetenskapens mer formella institutionalisering skedde i samspel med datoriseringens tidiga landvinningar vid mitten av 1950-talet.

Under 1960-talet lanserades ännu ett nytt begrepp – biblioteks- och informationsvetenskap – som kom att samla många av de befintliga inrättningarna för informationsvetenskap. Många av de institutioner som inrättats sedan dess har också valt att anta den benämningen. Samtidigt valde andra institutioner, i synnerhet i USA, att behålla namnet informationsvetenskap. Vissa institutioner valde också att släppa "biblioteks-ledet" i namnet under 1990-talet, och därigenom profilera sig som renodlade institutioner för informationsvetenskap eller informationsstudier, alternativt som så kallade iSchools. Det har till och med förekommit fall, såsom den danska bibliotekshögskolan i Köpenhamn (*Royal School of Library and Information Science*), där man så att säga gått varvet runt och nu återinfört bibliotek i institutionens namn. Det normala är dock att även vid de institutioner som tagit bort bibliotek i titeln behålla visst fokus i verksamheten på att utbilda bibliotekarier.

Biblioteks- och informationsvetenskapen kan genom sin utveckling under de senaste decennierna beskrivas som synnerligen bred, då den inrymmer såväl det biblioteksvetenskapliga området, som dokumentationsvetenskap och informationsvetenskap. Forskare vid institutioner med benämningar som informationsvetenskap, informationsstudier och iSchools arbetar i praktiken inom samma vetenskapliga domän som de som är verksamma vid biblioteks- och informationsvetenskapliga institutioner.

Svensk och nordisk bibliotekarieutbildning och forskning

Institutionaliseringen av specifika bibliotekarieutbildningar och etableringen av det akademiska ämnet biblioteks- och informationsvetenskap uppvisar flera likheter i de nordiska länderna. Samtidigt kan även skillnader och särdrag noteras. Vid en jämförelse framstår Sveriges utveckling av både utbildning och forskning inom biblioteks- och informationsvetenskap som relativt sena tillskott.

Finland har historiskt sett haft en ledande roll bland de nordiska länderna. Professionell utbildning för bibliotekarieyrket etablerades i Helsingfors 1945 men övergick 1960 till Tammerfors universitet.²⁶ Den första professuren instiftades redan 1971 i Tammerfors, följd av ytterligare en vid Åbo akademi 1982 och en tredje vid Uleåborg universitet 1988. Den danska bibliotekshögskolan i Köpenhamn grundades 1956 och ersatte då den tidigare statliga danska biblioteksskolan som funnits sedan 1918. Motsvarande norska institution

26. Mäkinen, I. (2007) "From marginal to excellence: the development of the research in Information Studies in Finland".

för biblioteks- och informationsvetenskap, etablerades i Oslo 1940.²⁷ I Sverige utgick den första statliga utredningen om bibliotekarieutbildningen från de behov som identifierades inom både arkiv- och biblioteksverksamheter.²⁸ Stor vikt fästes också vid den unga disciplinen informatik. Bibliotekarieutbildningen institutionaliserades inom högskolan först 1972 i och med inrättandet av Bibliotekshögskolan i Borås. Inledningsvis var utbildningen tydligt åtskild från akademisk verksamhet. Limberg och Skoglund konstaterar i sin kartläggning av det biblioteks- och informationsvetenskapliga ämnets framväxt i Sverige, att man vid tiden sökte efterlikna den danska modellen där biblioteksskolan var geografiskt och organisatoriskt skild från Köpenhamns universitet.²⁹

Före Bibliotekshögskolans tillkomst hade utbildningsvägarna mot forskningsbibliotek och folkbibliotek sett helt olika ut. Forskningsbibliotekarier eller – med dagens språkbruk – högskolebibliotekarier utbildades normalt internt vid universitetsbiblioteken, medan folkbibliotekarier genomgick en ettårig kurs i Skolöverstyrelsens regi i Solna.³⁰ Från 1972 blev bibliotekarieyrket en samlad profession med gemensam utbildning, även om möjligheter till specialisering/fördjupning inom den generella utbildningen funnits kvar över tid.

I början på 1980-talet blev det alltmer uppenbart att Sverige höll på att halka efter ifråga om forskningsanknytning av bibliotekarieutbildningen. 1985 utformade UHÄ direktiven för en utredning om forskningsanknytning i bibliotekarieutbildningen. I den rapport som följde på utredningen identifierade Tengström tre olika funktioner hos bibliotek, nämligen: "Biblioteken som informationsomsättande enheter, biblioteken som tjänsteproducerande enheter, biblioteken som kulturfrämjande enheter."³¹

Rapporten utmynnade också i ett förslag om att ett centrum för biblioteksforskning skulle inrättas vid Göteborgs universitet, allt för att understödja utbildningsverksamheten vid Bibliotekshögskolan.

1987 sjuönsattes så Centrum för biblioteksforskning vid Göteborgs universitet, nära kopplat till bibliotekarieutbildningen i Borås.

27. Audunson, R. A., & Gjestrum, L. (2015) "Bibliotek-og informasjonsfaglig utdanning: fra etatsskole til iSchool".

28. SOU 1969:37. Utbildning för bibliotek, arkiv och informatik. Betänkande avgiven av utredningen rörande utbildning av bibliotekspersonal.

29. Limberg, L. & Skoglund, L. (2015) "Biblioteks- och informationsvetenskap".

30. Seldén, L. (2012) "Utbildning för folkbibliotekarier i Sverige: politiska beslut och deras följder".

31. Tengström, E. (1986) Forskningsanknytning av bibliotekarielinjen vid Högskolan i Borås: förslag till åtgärder, s. 7.

Forskningsrådsnämnden publicerade något därefter ett strategiskt dokument som utredde värdet och utformningen av bibliotekarieutbildningen, samt behovet av en vidare utveckling av forskningen inom ämnet biblioteks- och informationsvetenskap.³² Centrum för biblioteksforskning gav ut ett antal tidiga publikationer som spelade en viktig roll förandet av den unga disciplinen.³³ Sex doktorander antogs 1993 till forskarutbildningen inom biblioteks- och informationsvetenskap, och en första professor tillsattes 1994. Den första svenska doktorsavhandlingen i biblioteks- och informationsvetenskap, som försvarades vid Göteborgs universitet, skrevs *de facto* av en dansk forskare, Birger Hjörland.³⁴ Inte långt därefter inrättades ytterligare två utbildningar i biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet respektive Umeå universitet, och kort därefter en utbildning i Uppsala. Utbildningen i Växjö etablerades något senare, år 2003, vid dåvarande Växjö universitet, nu Linnéuniversitetet.

Vid alla dessa lärosäten utvecklades magisterprogram i ämnet biblioteks- och informationsvetenskap. Det signalerar i sig ett skifte från den tidigare yrkesutbildningen till en forskningsbaserad utbildning med akademisk status. För bibliotekariekåren innebar detta en omställning med siktet inställt på reell kompetenshöjning och en samhällelig status som fullvärdig profession. Yrkets utveckling uppvisar såtillyvida klara paralleller till andra så kallade välfärdsprofessioner (se vidare kapitel 3), som exempelvis sjuksköterskor och socionomer. Nästa steg i samma riktning togs i och med Bologna-reformen under 00-talets andra hälft. Den största konsekvensen för det svenska utbildningssystemet var den omstrukturerad som innebar att magisterprogrammen kom att ersättas av kandidatprogram och/eller masterprogram. Forskarutbildningar har sedan dess utvecklats vid fyra av fem lärosäten och ett femtiotal avhandlingar har försvarats.

ÄMNETS DYNAMIK

Användare och dokument

Bibliotekarieryket har i alla tider förenat kunskapen om dokument, principer för kunskapsorganisering och insikter i användarnas

32. Forskningsrådsnämnden (1989). Biblioteks- och informationsvetenskap: förslag inför 90-talet.
33. Enmark, R. (Red.) (1990) Biblioteksstudier: folkbibliotek i flervetenskaplig belysning; Enmark, R. (1991) "Biblioteksforskning på nya vägar"; Seldén, Lars (Red.) (1992) Biblioteken och framtiden. Bok 2. Nordisk idédebatt. Konferens i Borås 11–13 november 1991.
34. Hjörland, B. (1993) Emnerepræsentation og informationssøgning: bidrag til en teori på kundskabsteoretisk grundlag.

behov. Parallellt med utarbetandet av sitt klassifikationssystem 1876 utgav Melvil Dewey första volymen av tidskriften *Library Journal*. Första volymen innehöll bland annat en betydelsefull artikel av Green, "Personal relations between librarians and readers"³⁵, som jämte Dewey-systemet³⁶ kan sägas illustrera ett framträdande spänningsförhållande i biblioteks- och informationsvetenskapens kärna. Å ena sidan finns ett tydligt fokus på dokument och sådan meta-text som kan användas för att beskriva dem, å andra sidan finns ett starkt intresse för läsaren och de strategier som syftar till att möta dennes informationsbehov.

1940- och 1950-talens biblioteks- och informationsvetenskapliga forskning visade hur biblioteksbesökarens informationsbehov kunde tillgodoses genom återvinning av relevanta dokument. Samtidigt var det uppenbart att de etablerade informationssystemen försåg oss med en mängd redundant material som betraktades som brus. För att hantera dilemmat på en begreppslig nivå föreslog Vickery en distinktion mellan "ämnesrelevans" och "användarrelevans".³⁷

Under 1950- och 1960-talen gjordes en rad experiment i laboratoriemiljö för att på valid grund koppla samman ämnesrelevansen och användarrelevansen. Saracevic har beskrivit projektet som "the great testing debate" – ett företag som trots goda intentioner bidrog till att skapa en klyfta mellan de forskare som intresserade sig för ämnes/systemrelevans och de som satte fokus på relevans såsom den framträder i mötet med användaren.³⁸ En tudelning mellan dokumentfokuserade och användarfokuserade studier uppstod därmed.

Den senare gruppen kom att fortsatt utforska relevansbegreppet med influenser från psykologin. Cuadra och Katter uttryckte 1967 sin ambition att "öppna upp relevansens 'svarta låda'", och argumenterade då för att begreppet måste förankras i en systematisk undersökning av hur människor faktiskt använder information.³⁹

Wilson antog i början av 1970-talet utmaningen och flyttade fram positionerna ytterligare när han introducerade begreppet "situerad relevans".⁴⁰ Med det avsågs att den enskilde användaren ofrånkomligen

35. Green, S. S. (1876) "Personal relations between librarians and readers".

36. Dewey, M. (1876) A Classification and Subject Index, for Cataloguing and Arranging the Books and Pamphlets of a Library.

37. Vickery, B.C. (1959) "Subject analysis for information retrieval".

38. Saracevic, T. (1975) "Relevance: a review of and a framework for the thinking on the notion in information science".

39. Cuadra, C.A. & Katter, R.V. (1967) "Opening the black box of 'relevance'".

40. Wilson, P. (1973) "Situational relevance".

behöver olika typer av information i olika sammanhang. Över tid har de två traditionerna av ämnes- respektive användarrelevans utvecklats vidare med parallella agendor. Klyftan mellan dem kan naturligtvis betraktas som ett problematiskt hinder, men också som en kraftkälla för de biblioteks- och informationsvetenskapliga forskare som utifrån sina specialiseringar för diskussionen om ämnets grundvalar vidare vid våra lärosäten.

Med tiden har biblioteks- och informationsvetenskap kommit att breddas. Det rymmer idag väl utarbetade perspektiv från psykologin, utbildningsvetenskapen och sociologin inom användarperspektivet, samt tydliga influenser från teknik, matematik, litteratursociologi, filosofi och semantik inom dokumentperspektivet. Kännetecknande för biblioteks- och informationsvetenskapen idag är att många av dess forskare är specialiserade mot antingen studier av olika användargrupperns informationspraktiker *eller* mot dokument och kunskapsorganisation. Därutöver finns också en stor andel forskare vars kompetenser är bredare och spänner över större kunskapsdomäner. Den vanligaste karriärvägen inom akademien, mot höggradig specialisering, ter sig mindre gångbar inom en disciplin som biblioteks- och informationsvetenskap, med flera underdiscipliner och fundamentala utmaningar.

Information och kultur

Biblioteks- och informationsvetenskapens centrala frågor relaterar i stor utsträckning till bibliotekarieprofessionens praktiker. Biblioteksverksamheternas skiftande förutsättningar leder vår blick mot ännu ett spänningsfält inom ämnet, nämligen de olika behov som kan kopplas till folkbibliotek respektive högskolebibliotek. Medan högskolebiblioteken primärt ägnar sig åt att tillhandahålla facklitteratur i form av vetenskapliga publikationer och källmaterial, fokuseras folkbibliotekens arbete i hög utsträckning på förmedling av skönlitteratur och kultur. Olika synsätt på kultur har också utgjort ett återkommande debattämne, även ur ett internationellt perspektiv; ska kulturverksamhet betraktas som en aspekt av informationsförmedling eller har kulturen ett egenvärde? Historiskt sett har biblioteks och informationsvetenskapliga utbildningar betonat information så starkt att specialistkompetenser inom kultur och litteratur har kommit att framstå som mindre betydelsefulla. Så skapas ett asymmetriskt synsätt där kulturen saknar särställning och det görs ingen skillnad mellan informationsbehov kopplat till olika typer av dokument. Detta är också ett synsätt som ligger i linje med utvecklingen av sammanhållna utbildningsprogram för biblioteksarbete, snarare än separata utbild-

ningsspår mot olika bibliotekstyper, likt de som erbjöds vid Biblioteks-högskolan i Borås innan högskolereformen 1993.

Företrädare för folkbibliotekssektorn har dock ofta argumenterat för att det behövs andra inriktningar i utbildningsutbudet. Medan intresset för informationskompetens har varit starkt vid såväl högskolebiblioteken som i den biblioteks- och informationsvetenskapliga forskningen har man saknat motsvarande fokus på kulturell kompetens. I den typen av resonemang betonas ofta folkbibliotekets ideologiskt präglade roll, som en institution för det fria ordet och för medborgarnas delaktighet i det demokratiska samhället. Spänningen mellan en förståelse av informationsbegreppet som inkluderar kultur och ett synsätt som framhåller kulturen i dess egen rätt, motsvaras också av en rådande tudelning inom samhälls- och humanvetenskaperna.⁴¹

Internationellt sett har biblioteks- och informationsvetenskapliga institutioner i Norden lyckats ge den kulturellt orienterade forskningen utrymme i högre grad än andra lärosäten. Det har bland annat inneburit kulturteoretiska perspektiv i utbildning och forskning, liksom att forskare har rekryterats från områden som litteraturvetenskap, kulturvetenskap, ungdomsforskning, digital humaniora, arkivstudier och kulturpolitisk forskning. Dagens utbud av kurser med inriktning mot kultur och litteratur har möjliggjorts dels genom svenska lärosätens storlek och bredd (Högskolan i Borås) och dels genom profileringar mot ABM-området (Lunds universitet och Uppsala universitet), alternativt genom en organisatorisk förankring vid en fakultet för konst och humaniora (Linnéuniversitetet).

Information och dokument

Information får nog hållas som det mest centrala begreppet inom biblioteks- och informationsvetenskap, men som framgått är det ett brett och svårfångat uttryck. Allt som ryms i bibliotek kan betraktas som information – dess samlingar, system och personal.⁴² I en än vidare bemärkelse kan allt som sägs och skrivs, liksom kroppsspråkets alla nyanser, hänföras till samma begrepp. I dess yttersta förlängning kan informationsbegreppet sägas omfatta alla fysiska funktioner, ekologiska och planetära system och världsalltets rörelser. I mer än ett halvt sekel har informationsvetenskapens forskare försökt formulera en både heltäckande och kärnfull bestämning av disciplinens mest

41. Hansson, J. (2004). "The social legitimacy of library and information studies: reconsidering the institutional paradigm".
42. Buckland, M. (1991) Information and information systems.

centrala fenomen.⁴³ Därmed kan vi konstatera att det är svårt att definiera information och med hjälp av detta begrepp skapa tydligare avgränsningar för biblioteks- och informationsvetenskapen. Många av de försök som gjorts har istället mynnat ut i listningar av sådana aktiviteter som kan kopplas till information, såsom produktion, lagring, indexering, hantering, spridning osv.

Mot denna bakgrund är det lätt att förstå att vissa forskare valt att vända informationsbegreppet ryggen. Bernd Frohmann argumenterar exempelvis för att dokument är mer informativa enheter än vad information är, och föreslår därmed att biblioteks- och informationsvetenskap ska överge det komplexa och lätt amöbiska informationsbegreppet och återvända till det mer hanterliga dokument-begreppet.⁴⁴ Många forskare har sett fördelar med ett sådant skifte, även om majoriteten hållit fast vid informationsbegreppet vars öppenhet både kan vara problematisk och stimulerande. På så vis fyller "information" samma funktion inom biblioteks- och informationsvetenskapen som uttrycket "social" för sociologen eller "lärande" för lärandeforskaren. Den typen av breda begrepp möjliggör också utvecklingen av parallella traditioner och forskningsinriktningar, där olika innebörder av samma paraplybegrepp kan samexistera.

Bestånd eller plats

En stor del av forskningen i biblioteks- och informationsvetenskap har sedan 1990-talet inriktats mot frågor som berör bibliotekens roll i ljuset av den pågående digitaliseringen. Traditionellt har bibliotek fungerat som en plats där dokument har samlats, ordnats och tillgängliggjorts för användare. Idag ser vi hur bibliotekens dokumentbestånd gradvis övergått till digital form, vilket också innebär att dokument och tjänster kan nå sina användare online. Den här trenden har fått olika uttryck inom olika bibliotekstyper.

Vid högskolebiblioteken ligger tonvikten numer främst på webb-baserade bestånd av dokument i fulltext. Det har också inneburit att det tidigare intresset för biblioteksekonomi fått ny aktualitet i relation till avtal och inköp av databaser från kommersiella aktörer. Andra områden inom högskolebibliotekens verksamhet som fått större fokus är servicen till studenter samt bibliometri. Den här omställningen påbörjades redan under 1990-talet och har även kommit att uppmärksammas av universitetens ledning. I många industri-

43. Machlup, F. & Mansfield, U. (1983) "Prologue: cultural diversity in studies of information".

44. Frohmann, B. (2004) "Documentation Redux: Prolegomenon to (Another) Philosophy of Information".

länder, inklusive Sverige, uppfördes nya biblioteksbyggnader kring millennieskiftet.⁴⁵

Strategin bakom dessa byggen är sprungen ur en vision om högskolebiblioteket som en plats som i mindre utsträckning handlar om att tillhandahålla organiserade samlingar och mer om att erbjuda en plats för möten och arbete. Det fysiska beståndet skalades ned och omstrukturerades utifrån idealet om ett välkomnande vardagsrum.

I folkbiblioteken har det fysiska beståndet i högre grad behållit sin centrala position. Majoriteten av biblioteksanvändarna föredrar fortfarande att läsa skönlitteratur i tryckt form. Inte desto mindre förs inom forskningen livliga diskussioner om folkbibliotekens betydelse som mötesplatser⁴⁶, och om vikten av att tillhandahålla alternativa medier som e-spel och annat material för utlåning, exempelvis verktyg av olika slag.⁴⁷

Informationssökning blir "mainstream"

Sedan Dewey-systemets etablering för snart 150 år sedan har de biblioteks- och informationsvetenskapliga institutionerna haft monopol på forskning om indexering, katalogisering och informationssökning. Med internets popularisering genom World Wide Web i mitten av 1990-talet kom dock frågor om informationssökning snart att involvera gemene man. De tidiga söktjänsterna som *Yahoo!*, *GoTo* och *Altavista* byggdes utifrån principer som var väl etablerade inom biblioteksforskningen.⁴⁸ Flera av de villkor som tidigare format de kunskapsorganisatoriska praktikerna förändrades dock med den nya tekniken, något som öppnat upp för nya sätt att tänka på och arbeta med metadata, indexering och katalogisering.

Googles grundare Sergey Brin och Larry Page kom att revolutionera informationssökningen genom att använda verktyg från ett område av biblioteks- och informationsvetenskapen – bibliometrin – inom ett annat, nämligen informationsåtervinning (information retrieval).⁴⁹ Resultatet blev sökmotorn *Google* som gjorde rankning av dokument enligt relevans till en popularitetsfråga enligt principen "en länk in = en röst". Detta innebar vid tiden att sökmotorn endast tog hänsyn till ämnesrelevans/systemrelevans, men under 2000-talet har *Google*

45. Johannesson, K. (2009) I främsta rummet: planerandet av en högskolebiblioteksbyggnad med studenters arbete i fokus.

46. Aabø, S., & Audunson, R. (2012) "Use of library space and the library as place".

47. Söderholm, J. (2016) "Borrowing tools from the public library".

48. Weinberger, D. (2007) Everything is miscellaneous: The power of the new digital disorder.

49. Brin, S. & Page, L. (1998) "The anatomy of a large-scale hypertextual Web search engine".

utvecklats starkt i riktning mot användarprofilering och personanpassade tjänster.⁵⁰

Då informationssökning liksom andra traditionella områden inom biblioteks- och informationsvetenskapen i allt högre grad har kopplats till vårt marknadsekonomiska system, massmedia och andra politiska områden, har nu forskare inom marknadsföring, media- och kommunikationsstudier, datavetenskap och informatik riktat allt större intresse mot sådana frågor som tidigare primärt har utforskats inom vårt fält. Detta innebär en utmaning för biblioteks- och informationsvetenskapens identitet som vetenskaplig disciplin, särskilt i de delar som inte omedelbart ses som professionsrelevanta.⁵¹

På senare år märks den internationella trenden att biblioteks- och informationsvetenskapliga institutioner går samman med andra lokala aktörer och discipliner, för att på så sätt uppnå en större kritisk massa och önskad specialisering. Skiftande former för samordning och profilering medför en rad utmaningar i fältets gemensamma strävanden. Idealt får vårt ämne kvalitetsinjektioner genom de korsbefruktningar som nu sker med humaniora, samhällsvetenskap och teknisk forskning. Impulserna från andra discipliner märks tydligt i bidragen till det biblioteks- och informationsvetenskapliga fältets centrala konferenser och vetenskapliga tidskrifter. Å ena sidan drivs vi av en önskan om att bidra till utvecklingen av en stark bibliotekarieprofession som är förmögen att hantera framtidens komplexa utmaningar. Å andra sidan utgör biblioteks- och informationsvetenskap en viktig aktör i det vetenskapliga utforskandet av digitaliseringsens inflytande över samhällets alla sektorer.

I nästa kapitel riktas fokus mot bibliotekarieprofessionen, dess utveckling, samhälleliga position och kompetensområden. Biblioteks- och informationsvetenskap utgör idag en väsentlig del av professionens intellektuella bas. Det akademiska ämnets etablering och mognad öppnar upp för förbättrad kunskapsutveckling inom hela det professionella fältet. Detta ligger också i linje med de senaste decenniernas utveckling av intensifierad dialog, bland annat genom mentorsverksamhet, konferenser och gemensamma forskningsprojekt. ♦

50. Fuchs, C. (2012) "Google capitalism".

51. Åström, F. (2007) "Changes in the LIS research front: Time-sliced cocitation analyses of LIS journal articles, 1990–2004"; Åström, F. (2010) "The visibility of information science and library science research in bibliometric mapping of the LIS field"; Nolin, J. & Åström, F. (2010) "Turning weakness into strength: Strategies for future LIS"; Milojević, S., Sugimoto, C. R., Yan, E. & Ding, Y. (2011) "The cognitive structure of library and information science: Analysis of article title words"; Pilerot, O. (2012) "LIS research on information sharing activities—people, places, or information".

KAPITEL 3

Bibliotekarieprofessionen idag

Vilken är bibliotekarieprofessionens status idag?

För att ringa in och belysa denna övergripande fråga är kapitlet ordnat utifrån tre delfrågor: Vad utmärker bibliotekarieyrket som profession och hur har denna formats över tid? Hur stor är bibliotekariekåren till antalet idag och hur kan dess status förstås i jämförelse med några andra närliggande yrkesgrupper? Vilka är bibliotekariens traditionella uppgifter och hur har dessa förändrats med bibliotekens vidgade uppdrag? Kapitlet avslutas med en diskussion och några förslag på hur professionen kan stärkas.

BIBLIOTEKARIEYRKETS UTVECKLING SOM PROFESSION

I en bemärkelse är bibliotekarieyrket lika gammalt som de första biblioteken och därmed ett av världens äldsta yrken.⁵² Betraktad som en modern profession är yrket emellertid betydligt yngre. En mer exakt datering beror delvis på vad vi lägger i ordet "profession" och hur begreppet definieras. Detta leder oss direkt in mot den omfattande och delvis svåröverskådliga professionsforskningen. Här är det emellertid tillräckligt att påpeka att det inom professionsforskningen utvecklats ett flertal, delvis konkurrerande, teoretiska perspektiv – från den klassiska funktionalismens mer konsensusorienterade professionsteorier, över de mer makt- och konfliktorienterade teorier som formulerades under 1980- och 1990-talen, till en tredje typ av professionsteorier som förespråkade ett mer preskriptivt inifrånperspektiv – där de mer exakta definitionerna skiljer sig åt.⁵³ Gemensamt för samtliga nämnda teorier är emellertid att de är eniga om en sak, nämligen utbildningens grundläggande

52. Järv (1991) "Bibliotekarierollen är sig evigt lik"; Jansson (2010) Bibliotekarien: Om yrkets tidiga innehåll och utveckling; Hansson (2014) Att bilda en bibliotekarie.

53. För exempel på de tre inriktningarna, se Parsons (1937) funktionalistiska synsätt, Abbotts (1988) makt- och konfliktorienterade perspektiv respektive Nolins (2008) och Brantes (2014) mer uttalat preskriptiva professionsteorier.

betydelse för den professionella utvecklingen.⁵⁴ Detta gäller även de professionsteoretiskt vinklade studier som mer specifikt undersökt bibliotekarieprofessionen.⁵⁵ I den meningen är således den moderna bibliotekarieprofessionens formering intimt förknippad med utvecklingen av ämnet biblioteks- och informationsvetenskap så som det beskrevs i föregående kapitel. Det är också mot den bakgrunden – och med mer specifik syftning på frånan av en regelrätt utbildning – som vi har att förstå Greta Linders kommentar rörande bibliotekarieprofessionens obefintliga status i Sverige i början av 1900-talet: "Det fanns helt enkelt inte något folkbibliotekarieryrke, bara några enstaka lokalt besatta tjänster".⁵⁶ Att sköta och ta hand om ett bibliotek var helt enkelt länge en syssla som utfördes av frivilliga krafter, inom sockenbiblioteken i regel av lärarinnor och inom föreningsbiblioteken oftare av män.⁵⁷ I frånan av en utbildning betonades istället bibliotekariens personliga egenskaper och inte sällan inställningen till uppgiften som ett kall, en föreställning som fortlevt inom bibliotekarieryrket – liksom inom bl.a. sjuksköterskeyrket och läraryrket – långt in på 1900-talet. Samtidigt är det talande att behovet av kurser och utbildningar för bibliotekspersonalen tidigt väcktes redan i samband med det moderna folkbibliotekets formering i början av 1900-talet, bland annat av Valfrid Palmgren och ofta med hänvisning till internationella och särskilt amerikanska exempel.⁵⁸ Avvägningen mellan utbildningens betydelse, de personliga egenskaperna och de praktiska yrkeserfarenheterna löper också delvis som en röd tråd genom bibliotekshistorien.⁵⁹ När sedermera utbildningar etablerades – först som sporadiska kurser och sedan allt mer formaliserade med

54. Parsons (1939) "The professions and social structure", s. 457; Abbott (1988) *The system of professions: An essay on the division of expert labor*, s. 55; Nolin (2008) *In search of a new theory of professions*, s. 24; Brante (2014) *Den professionella logiken: Hur vetenskap och praktik förenas i det moderna kunskapssamhället*, s. 268–269.
55. Abbott (1998) "Professionalism and the Future of Librarianship"; Schreiber & Elbeshausen (2006), *Bibliotekarerna: En profession i et felt af viden, kommunikation og teknologi*, s. 7; Kåring Wagman (2008) *Bibliotekarien och professionen – en forskningsöversikt*; Hansson (2014), *Att bilda en bibliotekarie*, s. 19; Lindberg (2015) *Att bli bibliotekarie: Informationssökning och yrkesidentiteter hos B&I-studenter och nyanställda högskolebibliotekarier*, s. 21–32.
56. Linder (1961) "När vi började: Minnen från bibliotekskonsulenternas tidiga år", s. 187.
57. SOU 1969:37, s. 15–19; Rydbeck (2003) "Från argsint träkmåns till farlig sexbomb: om bibliotekariestereotyper i modern fiktionsprosa och deras ursprung", s. 17, Skouvig (2006) "Hvordan bibliotekaren oppstod"; Seldén (2012) "Utbildning för folkbibliotekarier i Sverige – politiska beslut och deras följder".
58. Palmgren (1909) *Bibliotek och folkkupffostran: Anteckningar från en studieresa i Amerikas Förenta stater*, s. 160–168; Palmgren (1911) *Förslag angående de åtgärder, som från statens sida böra vidtagas för främjande af det allmänna biblioteksväsendet i Sverige*, s. 99, 104.
59. Hansson (2014), s. 17–39.

tillkomsten av Statens biblioteksskola fr.o.m. 1926, Bibliotekshögskolan i Borås 1972 och inrättandet av biblioteks- och informationsvetenskap som akademiskt ämne 1991 – utgör detta således ett grundtema för förståelsen av bibliotekarieyrkets successiva professionalisering.

Ett annat centralt drag för bibliotekarieprofessionens utveckling gäller dess organisatoriska inramning. En nyckelhändelse för den svenska bibliotekariekårens organisering utgjordes av bildandet år 1915 av Sveriges allmänna biblioteksforening (SAB) med explicit syfte att förena hela bibliotekssektorn.⁶⁰ Redan 1921 uppstod emellertid ett slags professionell klyfta i och med Svenska bibliotekariesamfundets (SBS) bildande som en intresseforening för tjänstemännen vid "Sveriges offentliga svenska bibliotek".⁶¹ Denna professionella särorganisering förstärktes ytterligare med tillkomsten av två separata fackförbund, först med Kungliga bibliotekets och Universitetsbibliotekens Tjänstemannaförening (1921) och sedan med Svenska folkbibliotekarieförbundets (SFF) bildande 1938.⁶² I praktiken hade dock forsknings- och folkbibliotekarier skilda utbildningsvägar redan tidigare, i bemärkelsen att de förra i regel internutbildades på forskningsbiblioteken enligt ett lärlingssystem medan Statens biblioteksskola i praktiken främst kom att utbilda personal för folk- och skolbiblioteken.⁶³ Den svenska bibliotekarieprofessionen har således präglats av en viss inre organisatorisk splittring. Men det är också mot den bakgrunden som vi har att förstå den professionella betydelsen av SAB:s och SBS:s återförenande år 2000 i Svensk biblioteksforening som en samlande branschorganisation.⁶⁴

En tredje strukturell omständighet av betydelse för bibliotekarieprofessionens utveckling rör den välfärdstatspolitiska kontexten. Detta hänger samman med bibliotekarieyrkets och bibliotekens nära band till den svenska välfärdsstatens organisering och den offentliga sektorns successiva expansion där bibliotekarieyrket ibland definierats som en så kallad "välfärdspension" – bredvid bl.a. lärare, socionomer, sjuksköterskor, förskollärare.⁶⁵ En övergripande strävan under 1900-talet – från Palmgren och framåt – har i det avseendet bestått i att försöka samordna biblioteken till ett sammanhållet system. Denna strävan har emellertid komplicerats och delvis motverkats av de sätt

60. Genell (1940) Sveriges allmänna biblioteksforening 1915–1940, s. 5.

61. Ottervik (1971) Svenska bibliotekariesamfundet 1921–1971: En 50-årskrönika.

62. Häggström et al. (2008)) Bibliotekarie: 70 år av facklig kamp.

63. Seldén & Sjölin (2003), "Kunskap, kompetens och utbildning: ett bibliotekariedilemma under 100 år" s. 38, 50; Limberg & Skoglund (2015), s. 3; Seldén (2012).

64. Stenberg (2015) "När två föreningar blir en – samgåendet 2000".

65. Brante (2014), s. 311–312; Schreiber (2006) "Bibliotekarprofessionen siden 1960'erne", s. 19.

som biblioteksfrågorna förflyttats mellan olika politikområden – från utbildningspolitiken under 1900-talets tre första fjärdedelar till kulturpolitiken i och med den nya kulturpolitikens formering 1974, för att sedan det senaste sekelskiftet ha förskjutits tillbaka till ett slags kanske diffus ställning mellan kultur- och utbildningspolitikens områden.⁶⁶ Dessa strukturella förskjutningar och otydliga gränsdragningar har indirekt påverkat bibliotekarieprofessionen, såtillvida att denna politikområdesgräns skär rakt genom sektorn och delar folkbiblioteken (som i regel sorterar under kulturpolitiken) och forskningsbiblioteken (som sorterar under utbildningspolitiken) medan de integrerade skolbiblioteken ofta hamnar mitt i – eller kanske snarare emellan.⁶⁷

BIBLIOTEKARIEPROFESSIONENS YTTRE KONTURER OCH STATUS

Idag finns 2 239 offentligt finansierade bibliotek, enligt KB:s senaste sammanställning.⁶⁸ Utifrån bibliotekstyp och storleksordning fördelar de sig enligt följande:

- 1 132 folkbibliotek;
- 850 skolbibliotek;
- 122 universitets- och högskolebibliotek;
- 69 sjukhusbibliotek;
- 66 specialbibliotek.

På dessa drygt 2 200 biblioteksinstitutioner arbetar, enligt samma källa, 9 451 anställda. Av dessa knappt 10 000 anställda är 63 procent utbildade bibliotekarier eller dokumentalister. På universitets- och högskolebiblioteken är andelen något högre (64 procent eller 1 032 av 1 622), medan den är något lägre på folkbiblioteken (61 procent eller 2 973 av 4 875). En trend är att andelen bibliotekarier, dokumentalister och informatiker har ökat något sedan 2015 (2 procent), medan andelen biblioteksassistenter och lärarbibliotekarier tvärtom har minskat (4 procent). Denna trend är ännu tydligare ur ett tjugooårsperspektiv 1995–2016.⁶⁹

66. Frenander & Lindberg (2012) *Styra eller stödja?: Svensk folkbibliotekspolitik under hundra år*.
67. Limberg (2012) "Från biblioteksstadga till skollag – skolbibliotekens plats i folkbibliotekspolitikerna 1911–2011".
68. KB (2016) *Bibliotek 2016: Offentligt finansierade bibliotek*, s. 14.
69. *Ibid*, s. 19–22.

För att ge viss historisk relief till dessa siffror kan följande exempel anföras:

- År 1920 uppgick antalet folk- och skolbibliotek som mottog statsunderstöd till 1 625.⁷⁰
- Utbildningsmässigt innebar tillkomsten av Statens biblioteksskola ett ordentligt kunskapslyft där, som Seldén visat, andelen matrikelförda yrkesverksamma bibliotekarier som genomgått Biblioteksskolan steg från 50 procent år 1953 till 100 procent tolv år senare.⁷¹
- Under samma period inleddes folkbibliotekens mest expansiva fas, kvartsseket 1950–1978, då – delvis som ett resultat av kommun-sammanslagningarna och byggandet av nya, större bibliotek – bokutlåningen steg från 17 till 78 miljoner lån, för att därefter successivt sjunka till 58 miljoner år 2009.⁷²
- Utifrån de nämnda biblioteksmatriklarna visar Seldén också att andelen kvinnliga bibliotekarier ökade särskilt markant under perioden 1932–1966 (från 51 procent till 74 procent).⁷³

Än idag är bibliotekaryrket en utpräglat kvinnointensiv profession. Numera uppgår andelen kvinnor till 77 procent. Nedbrutet på bibliotekstyper föreligger dock en tydlig skillnad. På folk-, skol- och sjukhusbiblioteken är andelen kvinnor 80 procent, medan den på forskningsbiblioteken är 66 procent.⁷⁴

Ett sätt att ringa in bibliotekarieprofessionens anseende och status är att ta fasta på allmänhetens förtroende för biblioteket som institution. Biblioteken har under flera år legat väldigt högt, och till och med toppat SOM-institutets lista över samhällsinstitutioner som svenska folket har förtroende för.⁷⁵ I en uppföljning från 2017 konstateras att biblioteken är fortsatt välanvända med höga betyg.⁷⁶

En annan, mer krass, indikator på hur bibliotekaryrket värderas är att se till lönestatistiken. Här blir bilden en annan. De relativt låga lönenivåerna är något som följt med bibliotekaryrket allt sedan det var en oavlönad syssla och som delvis präglats av dess idé om ett kall,

70. Tynell (1921) "Folk- och skolbiblioteken just nu samt deras behov av höjda anslag", s. 65.

71. Seldén (2007) "Utbildningsvanor och rekryteringspraktik i en kvinnoprofession enligt biblioteksmatriklar 1932–1966", s. 13.

72. Svedjedal (2012) Biblioteken och bokmarknaden – från folkskola till e-böcker, s. 28.

73. Seldén (2007), s. 8.

74. KB (2016), s. 19–20.

75. Holmberg & Weibull (2009) "Höstligt institutionsförtroende", s. 136.

76. Höglund (2017) "Biblioteken fortsatt välanvända med höga betyg".

dess nära koppling till den offentliga sektorn och dess karaktär av ett kvinnointensivt yrke.⁷⁷ Enligt lönestatistiken för 2016 placerar sig bibliotekspersonal (med en medianlön på 30 300 kr/mån) bland de lägst betalda av DIK:s samtliga arbetsområden och – begränsat till ABM-sektorn – efter såväl arkivpersonal (32 000 kr/mån) som museipersonal (30 900 kr/mån). Ur ett professionsperspektiv, som betonar utbildning snarare än arbetsplats, är det emellertid viktigt att skilja mellan olika befattningar inom biblioteket. Enligt en sådan uppdelning fördelar sig medianlönerna enligt följande:

- Bibliotekschef 42 000 kr/mån;
- Förste bibliotekarie 35 245 kr/mån;
- Bibliotekarie 30 200 kr/mån;
- Barn- o ungdomsbibliotekarie 28 500 kr/mån;
- Biblioteksassistent 25 565 kr/mån.⁷⁸

Eftersom bibliotekarieryrket av tradition och fortfarande idag brukar jämföras med läraryrket framstår det även som relevant att jämföra lönerna för dessa grupper – med hjälp av SACO:s mer generella lönestatistik (2017) – där medianlönen för lärare (34 200 kr/mån) ligger betydligt högre än för bibliotekarie (29 018 kr/mån, exkl. chef/ledn).⁷⁹

BIBLIOTEKARIENS DOLDA OCH VIDGADE ARBETSUPPGIFTER

Bibliotekarieryrket förknippas i allmänhetens ögon ofta med det synliga arbetet vid lånedisken, samtidigt som det av tradition florerat många klichéartade stereotyper om bibliotekarier.⁸⁰ I praktiken utgör förstås mötet med låntagarna enbart en mindre del av arbetsuppgifterna. Redan Greta Linder framhöll i *Bibliotekarieryrket* (1947) problemet med att det dolda och mer kvalificerade arbetet gjorde att kännedomen om det faktiska arbetets innehåll var låg.⁸¹ Av liknande skäl har det framhållits hur viktigt det är att bibliotekarier förmår både att förtydliga den unika kompetens som legitimerar yrkets status och kommunicera detta till omgivningen.⁸²

77. Björkstrand (2008) "Lönesättningen av folkbibliotekarier", s. 137.

78. DIK (2016) Lönestatistik – samtliga.

79. SACO LöneSök 2016.

80. Rydbeck (2003).

81. Linder (1947) *Bibliotekarieryrket*: En orientering för aspiranter och biblioteksstyrelser, s. 2.

82. Kåring Wagman (2008), s. 24.

Samtidigt är frågan om bibliotekarieprofessionens unika kompetenser komplex. Tidigare var det enklare att hänvisa till bibliotekariens roll som en nyckelperson med suverän överblick av de svårtillgängliga samlingarnas organisation samt med unika tekniska kunskaper om hur den efterfrågade informationen effektivt kunde sökas och förmedlas. Idag har bibliotekens uppdrag vidgats, dess medieinnehåll diversifierats och dess informationsförmedlande funktion delvis – och särskilt på forskningsbiblioteken – digitaliserats, samtidigt som biblioteken fått konkurrens av andra och mer lättillgängliga informationskällor på nätet, varvid andra biblioteksfunktioner, som social mötesplats, kulturförmedling, med mera, har kommit att betonas i större utsträckning. Vilken är bibliotekariens unika kärnkompetens då?

Vissa menar att det alltjämt är kunskapsorganisation och informationshantering som utgör bibliotekariens centrala verksamhetsområden. Andra, som Jochumsen, Hvenegaard Rasmussen & Skot Hansen, har betonat bibliotekens nya och mer komplexa samhällsroller i termer av en mer grundläggande förskjutning:

A transformation from a more or less passive collection of books and other media to an active space for experience and inspiration and a local meeting point [...] a transformation from "collection to connection", or even from "collection to creation".⁸³

Detta ställer helt nya och andra krav på bibliotekariens kompetenser och omdefinierar därmed även bibliotekariens traditionella yrkesroll.

Den nya bibliotekslagens övergripande ändamålsparagraf (2§) – att *"verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning"* – innebär också en vidgning av bibliotekets – och därmed bibliotekariens – traditionella uppdrag.⁸⁴ KB:s rapport *Bibliotek 2016* exemplifierar detta i form av en lista med – utöver det traditionellt medieförmedlande uppdraget – dryga tjugotalet nya uppgifter. Dessa omfattar allt från att *"främja intresset för*

83. Jochumsen, Hvenegaard Rasmussen & Skot Hansen (2012) "The four spaces – a new model for the public library", s. 588; Aabø & Audunson (2012).

84. Bibliotekslag 2013:801, §2.

upplysning” och ”finnas tillgängliga för alla” till att ”öka kunskapen om hur informationsteknik kan användas för delaktighet i kulturlivet”.⁸⁵

För att fullfölja dessa uppgifter anordnades bland landets bibliotek, enligt samma källa, enbart under 2016 ett markant ökat antal inrapporterade så kallade aktivitetstillfällen (287 tusen under 2016, jämfört med 247 tusen under 2015). På folk- och skolbiblioteken dominerade läsfrämjande aktiviteter, liksom aktiviteter riktade mot barn och unga. Särskilt markant var uppgången för aktiviteter rörande IT-kompetens där 25 procent fler sådana kurstillfällen anordnades under 2016 (totalt 13 897), jämfört med föregående år.⁸⁶ På universitets- och högskolebiblioteken märktes den pågående och i vissa fall omfattande förändringen med övergången från tryckt till elektronisk information både i form av en ökande e-användning och en minskande fysisk utlåning, men också ett minskande antal fysiska besök.⁸⁷ Detta gör att det ”digitala biblioteket” delvis redan är en realitet på många forskningsbibliotek – medan e-boksfrågan på folkbibliotek är en diskussion som pågår för fullt men på helt andra nivåer.⁸⁸

Det är mot denna bakgrund som Nationella biblioteksstrategin i sin *Lägesrapport i maj 2016* skriver på tal om bibliotekarieyrkets roll och förutsättningar:

Bibliotekarierollen blir alltmer mångfacetterad. Det krävs specialistkunskaper samtidigt som bibliotekarier behöver en pågående kompetensutveckling i takt med den snabba medieutvecklingen. Stora folkbibliotek kräver fler kompetenser än enbart bibliotekarier, forskningsbiblioteken behöver systemvetare, kommunikatörer och kunskande inom förlagsverksamhet. Skolbibliotekariernas kompetens behöver förstås av pedagogerna och skolledarna och special- och myndighetsbibliotekarier måste kunna lite av allt. Alla har behov av mångspråkiga bibliotekarier. Hela branschen uttrycker svårigheter att rekrytera bibliotekarier med rätt kompetens.⁸⁹

Hur de mer exakta kunskaps- och kompetensbehoven ser ut är dock är allt annat än uppenbart. Delvis beror detta på vem som tillfrågas, om vad och hur. En nylig enkätundersökning ställd till landets bibliotekschefer visar bland annat att det ofta uttrycks önskemål om personliga egenskaper och social kompetens utifrån verksamhetens praktiska

85. KB (2016), s. 63.

86. Ibid, s. 64.

87. Ibid, s. 68.

88. Burman (2015) ”Sju oroande perspektiv: Om biblioteksutvecklingen vid universitet och högskolor”; Svedjedal (2012).

89. Fichtelius et al. (2016) Lägesrapport i maj 2016: Kungliga bibliotekets arbete med en nationell biblioteksstrategi, s. 71.

behov.⁹⁰ En tidigare delphistudie från 2009, beställd av Svensk biblioteks-förening, som undersökte vilken typ av biblioteks-forskning som biblioteks-sektorn önskade, lyfte istället fram "Faktorer som berör den strategiska utvecklingen av nya bibliotekstjänster, inklusive om-prövning av etablerade tjänster" som det mest efterfrågade området av tio möjliga. På delad andra plats i rangordningen placerade sig följande tre områden: "Bibliotekens förändrade roll i samhället. Nya funktioner, nya mål, nya roller, nya tjänster"; "Biblioteks betydelse för lärande"; "Utveckling av bibliotekstjänster för barn och ungdomar i den digitala åldern".⁹¹

En tredje för sammanhanget relevant studie är DIK:s rapport om bibliotekariens framtida yrkeskompetens från 2011. Denna pekade ut sju övergripande kompetensområden som särskilt viktiga:

- Digitalisering,
- läsning,
- vetenskaplig kommunikation (främst för forskningsbiblioteken),
- deltagarkultur,
- pedagogik och handledning,
- marknadsföring,
- akademikerkompetens.

Varje identifierat område rymmer i sin tur flera mer specifika kunskapsbehov. Men rapporten betonar också att den sistnämnda kategorin, "akademikerkompetens", är att betrakta som mer övergripande, i och med att den tar fasta på betydelsen av att bibliotekarier har en helhetsförståelse vilken erbjuder ett metaperspektiv på verksamheten som både ger "kompetens att kompetensutveckla", dvs. att lära nytt och därmed kunna hantera nya förutsättningar.⁹²

MOT EN STÄRKT BIBLIOTEKARIEPROFESSION

Inte sällan beskrivs förhållandet mellan ämnet biblioteks- och informationsvetenskap och bibliotekssektorns kompetensbehov i termer av en "spänning" eller ett "glapp" mellan teori och praktik. Inte minst för

90. Michnik & Utter (2018) "Nytutexaminerade bibliotekariers beskrivna kompetensluckor och utbildningens utmaningar".

91. SBF (2009), s. 13.

92. DIK (2011), Rapport från arbetsgruppen om bibliotekariens framtida yrkeskompetens, s. 22–23.

studenter, som blivande bibliotekarier, kan denna klyfta upplevas som problematisk och ge upphov till osäkerhet kring den professionella identiteten.⁹³ Till saken hör emellertid att det påtalade glappet mellan utbildning och yrkespraktik inte är unik för bibliotekarieryrket. Detta ger oss anledning att återknyta till den ovan refererade professionsforskningen. Ur ett vidgat professionsteoretiskt perspektiv blir det nämligen tydligt att frågan om relationen mellan teori och praktik utgör ett centralt, bärande och återkommande tema för de flesta professionsförberedande utbildningar. Särskilt gäller detta för de nyare välfärdspensioner, däribland sjuksköterskor, lärare och socionomer som, i likhet med bibliotekarieryrket, akademiserades under 1900-talets sista fjärdedel och universitetsanknöts genom omvårdnadsforskning, utbildningsvetenskap respektive socialt arbete. Det som kännetecknar samtliga dessa professioner med tillhörande utbildningar är, som Brante poängterat, just en "karakteristisk spänning":

Denna går mellan den akademiska och den praktiska sidan av ämnet. Samtliga ämnen innehåller grupper som menar att det är väsentligt att ständigt förbättra och öka teoriansknytningen, utvidga forskningen inom ämnet och så vidare, men också grupper som menar att det är den praktiska yrkeserfarenheten som är den bas på vilken ämnet i fråga måste vila.⁹⁴

Lösningen på denna "spänning" är emellertid inte att börja rekrytera personer med andra kompetenser och annan utbildningsbakgrund till biblioteken. I förlängningen av en sådan utveckling hotar en snabb urholkning av professionen som drastiskt skulle minska bibliotekarieryrkets status – och därmed sannolikt även drabba förtroendet för biblioteket som samhällsinstitution. Ur ett professionsperspektiv är slutsatsen den motsatta: Varje profession vilar ytterst på en välutvecklad kunskaps- och utbildningsbas. Brante är mer specifik än så och menar att alla moderna kunskapsprofessioner står på tre ben:

93. Moring & Hedman (2006) "At blive bibliotekar – om læring og udvikling af professionsidentitet i uddannelse og praksis", s. 109; Kåring Wagman (2008), s. 27; Lindberg (2015), s. 160.
94. Brante (2014), s. 312–313.

utbildning, profession och yrkespraktik. Dessa förutsätter varandra och kan i vissa gynnsamma fall, när de samverkar optimalt, menar Brante, "driva varandra i samma riktning" för att därigenom ge upphov till vad han kallar "en självförstärkande spiral".⁹⁵ För detta krävs emellertid en grundläggande samsyn, vad Brante kallar en "ontologisk modell", och ytterst åligger det den forskningsbaserade utbildningen att formulera en sådan i samverkan med professionen och yrkespraktiken. Annorlunda uttryckt förutsätter en stärkt bibliotekarieprofession en utvecklad biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning och utbildning, vilket i sin tur skulle komma hela bibliotekssektorn till godo.

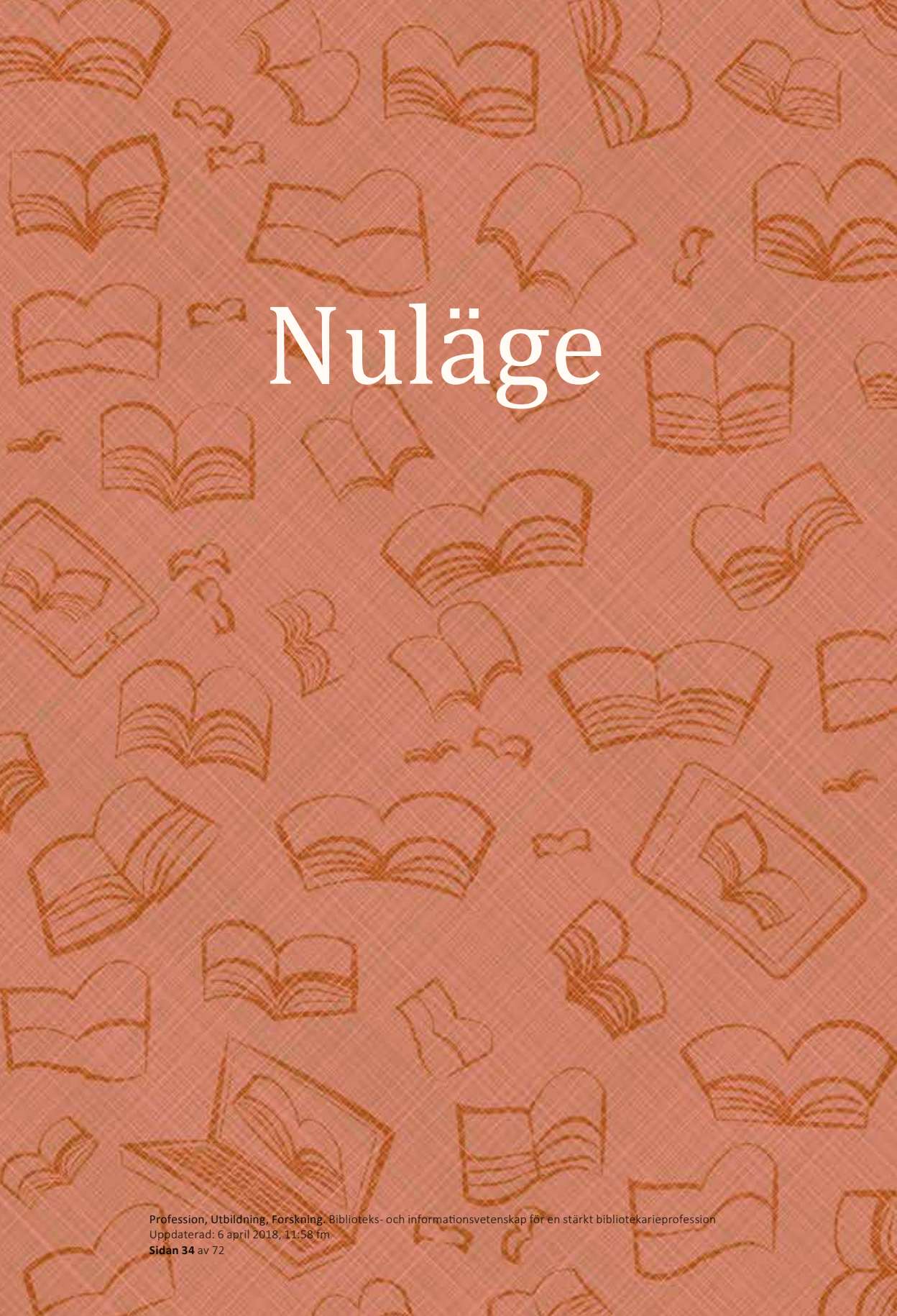
I själva verket råder redan en relativt bred enighet kring detta. Bibliotekens – och därmed bibliotekarieprofessionens – snabbt föränderliga förutsättningar aktualiserar kanske mer än någonsin betydelsen av en stark och dynamisk biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning och utbildning. Svensk biblioteksförning understryker således i sin *Riksrapport 2016*: "Forskningen inom biblioteks- och informationsvetenskap är inte tillräckligt omfattande för att tillgodose bibliotekens behov."⁹⁶ Utöver en stärkt utbildning och forskning – mer om detta i de två efterföljande kapitlen – är de flesta aktörer inom fältet dessutom eniga om behovet av förbättrade möjligheter till fort- och vidareutbildning för att ytterligare stärka bibliotekarieprofessionen. Svensk biblioteksförnings utvecklingsråd efterlyste redan 2008 "En bred satsning på höjd kompetens bland bibliotekens personal".⁹⁷ Denna efterlysning har nyligen fått internationellt understöd av *IFLA:s riktlinjer för kontinuerlig professionell utveckling – principer och best practice*.⁹⁸ Här finns således ett tydligt identifierat behov av en utvecklad nationell struktur för kontinuerlig kompetensutveckling – mer därom i rapportens slutkapitel. ♦

95. Brante (2014), s. 269.

96. SBF (2016), s. 53.

97. SBF (2008), s. 10.

98. Varlejs (2016).

Nuläge

KAPITEL 4

Den nationella utbildningsstrukturen

Följande kapitel syftar till att belysa dagens utbildningssituation för bibliotekarier i Sverige.

Förutom att presentera var utbildningarna finns, hur de ser ut och vilket innehåll de har kommer också de villkor som utbildningsinstitutionerna lever under att diskuteras. Vidare förs en diskussion om utbildningarnas uppdrag samt hur söktryck, antagning, urval och genomströmning av studenter ser ut. Avslutningsvis diskuteras några för utbildningsområdet viktiga framtidsfrågor.

BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAPLIGA UTBILDNINGAR I SVERIGE

Om man vill utbilda sig till bibliotekarie, forska i biblioteks- och informationsvetenskap eller arbeta vid någon annan informationsförmedlande verksamhet finns idag flera olika vägar att välja mellan. Gemensamt för dem alla är att man läser biblioteks- och informationsvetenskap. Sedan Bologna-reformen 2007 finns möjlighet att läsa biblioteks- och informationsvetenskap inom ramarna för antingen ett kandidat-, magister- eller masterprogram. Utbildningen finns således både på grundläggande och avancerad nivå. Dessutom erbjuder flera lärosäten studier på forskarnivå. Utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap fördelar sig på följande sätt på respektive lärosäte:

- *Högskolan i Borås*: ett kandidatprogram, två masterprogram samt utbildning på forskarnivå inom biblioteks- och informationsvetenskap. Distans- och campusutbildning.
- *Linnéuniversitetet*: ett kandidatprogram i biblioteks- och informationsvetenskap samt ett masterprogram som ger examen i biblio-

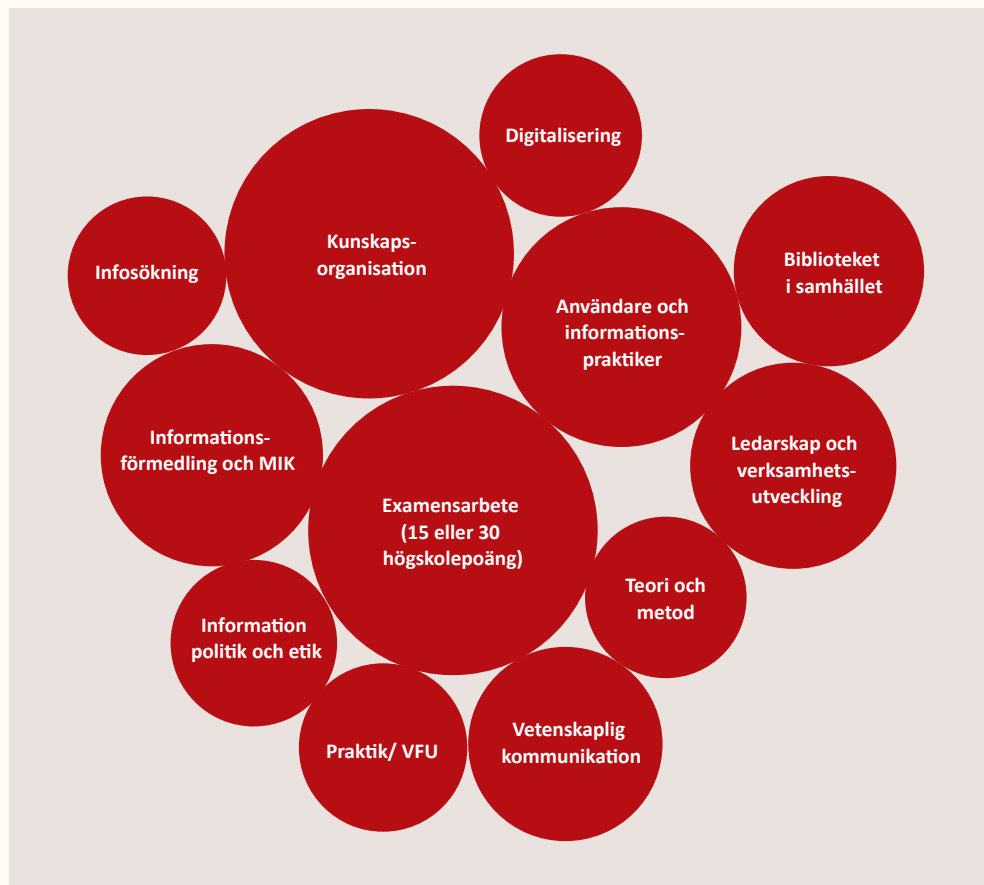
teks- och informationsvetenskap med kulturvetenskaplig inriktning.
Campusutbildning.

- *Lunds universitet*: ett masterprogram för ABM med inriktning mot biblioteks- och informationsvetenskap samt forskarutbildning.
Campusutbildning.
- *Umeå universitet*: ett kandidatprogram och ett magisterprogram i bibliotek- och informationsvetenskap samt forskarutbildning.
Campusutbildning.
- *Uppsala universitet*: ett masterprogram för ABM med inriktning mot biblioteks- och informationsvetenskap samt forskarutbildning.
Distans- och campusutbildning.

DE BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAPLIGA UTBILDNINGARNAS INNEHÅLL

De biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningar som idag finns på de olika lärosätena sammanfaller till stora delar innehållsligt, även om det finns en viss variation beträffande inriktningar och profilområden. Utbildningarna i Lund och Uppsala har exempelvis en ABM-profil på sin masterutbildning, Linnéuniversitetet har en tämligen verksamhetsnära inriktning medan Umeå ger bibliometri ett relativt stort utrymme. Högskolan i Borås erbjuder störst bredd då de har såväl en grundutbildning på kandidatnivå i biblioteks- och informationsvetenskap (programmet *Bibliotekarie*) som profilering mot digitala informationstjänster på masternivå samt ett utbud av fristående kurser. Trots denna variation förenas utbildningarna i en gemensam ämnesmässig kärna som består av kunskapsorganisation, informationsförmedling, bibliotekens roll som kunskaps- och kulturinstitutioner, litteraturförmedling och läsfrämjande arbete samt studier av olika användargrupper. Utöver denna ämnesmässiga kärna finns också informations- och kulturpolitik, etik, vetenskaplig kommunikation, bibliometri, ledarskap och verksamhetsutveckling. Proportionsmässigt fördelar sig det ämnesmässiga innehållet på utbildningarna, i stora drag, enligt figuren på nästa sida:

Figur. 1: Biblioteks- och informationsvetenskapliga delområden vid de svenska utbildningarna.

Nedan beskrivs kort innehållet i de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna vid respektive lärosäte:

Bibliotekshögskolan i Borås

Kandidatprogrammet (grundläggande nivå, 3 år) är organiserat kring olika delar av ämnet biblioteks- och informationsvetenskap samt biblioteksarbete. Där ingår dels kurser om kunskapsorganisation i olika former, dels kurser med fokus på bibliotekens användare samt bibliotekens roll i samhället. Bibliotekens redskap och arbetsmetoder, ledarskap, professionell informationssökning samt informationskompetens och lärande hör också till utbildningens innehåll på grundläggande nivå. Därutöver ingår även fältstudiekurser samt möjligheten att läsa ett antal valbara kurser. Masterprogrammet i biblioteks- och informationsvetenskap (avancerad nivå, 2 år) påminner i sin innehållsliga

sammansättning om programmet på kandidatnivå, men på avancerad nivå handlar det om en kunskapsmässig fördjupning av stoffet. Inom programmet ryms bland annat kurser som behandlar disciplinen som ett forsknings- och ett professionsområde, ledarskap inom kultur- och informationsverksamheter samt kunskaper om olika former av metadata, open access och bibliometri. Kunskaper om användare i digitala kontexter samt ett antal valbara kurser ingår också. Det internationella masterprogrammet (avancerad nivå, 2 år) har dessutom en tydlig profilering mot digitala bibliotek och informationstjänster.

Linneuniversitetet

På kandidatprogrammet (3 år) i biblioteks- och informationsvetenskap ingår tre kurser som ger olika perspektiv på kunskapsorganisation, Bland annat arbetar studenterna med RDA, XML och nätverksbaserad kunskapsorganisation (NKOS). Det finns också ett antal kurser som fokuserar på användargrupperns informationsbehov och informationspraktiker samt även lyfter fram förmedling, exempelvis i form av pedagogik, läsfrämjande och medie- och informationskunnighet. Här finns en kurs om bibliotekets roll i samhället, om projektverksamhet och ledarskap i bibliotekssektorn samt om vetenskaplig kommunikation. Det märks ett större inslag av etik här i jämförelse med övriga utbildningar då två kurser under detta kandidatprogram problematiserar biblioteks- och informationsetik. Det kulturvetenskapliga masterprogrammet ges i samarbete med ämnena arkeologi, historia, religionsvetenskap och kultursociologi och har halva programmet gemensamt och halva ämnesspecifikt. De gemensamma kurserna tar bland annat upp teoretisk kulturanalys och projektarbete (teoretiskt och praktiskt) i bibliotek och kulturarvsinstitutioner. De biblioteks- och informationsvetenskapliga kurserna bygger vidare på kandidatprogrammets tyngdpunkter på kunskapsorganisation, informationspraktiker och ledarskap.

Lunds universitet

Masterprogrammet i ABM (avancerad nivå, 2 år) erbjuder vissa ABM-gemensamma kurser såsom projekt som arbetsform, pedagogiska aspekter på ABM-verksamheter, allmänna delvis tekniska aspekter av kunskapsorganisation (metadata, XML, databaskonstruktion) och bevarande, forskningsmetod, samt strategisk utveckling av ABM-verksamheter. I introduktionskursen ingår även historiska perspektiv på ämnet och på professionen, liksom kulturpolitiska inslag. Även om dessa kurser ges gemensamt för de tre inriktningarna så arbetar studenterna med uppgifter som relaterar till den inriktning de går. Det

finns också ett flertal ämnesspecifika kurser i biblioteks- och informationsvetenskap som behandlar kunskapsorganisation, informations-sökning och informationsförmedling, bibliotekens institutionella roll samt en kurs med fokus på digitala aspekter av bibliotek och samhället. Det ingår också en valbar kurs och möjlighet till verksamhetsförlagd utbildning (praktik) på 5 veckor.

Umeå universitet

Vid Umeå universitet finns ett kandidatprogram (programmet löper 1,5 år, men har 3 terminer som behörighetskrav) i biblioteks- och informationsvetenskap samt en ettårig magisterutbildning. På den förstnämnda utbildningen ingår kurser om bibliotekets historiska och institutionella roll, informationspolitik samt om vetenskaplig kommunikation och publicering. Kunskapsorganisation behandlas samt även informationssökning och informationsförmedling. Studenterna läser även en kurs i informationsteknik och informationsdesign. På magisterprogrammet ingår biblioteks- och informationsvetenskaplig teoretisk fördjupning men även innehållsmässig fördjupning i form av kurser om ledarskap, digital kultur och vetenskaplig informationsförmedling.

Uppsala universitet

I Uppsala finns ett masterprogram i ABM (avancerad nivå, 2 år) där studenterna läser en del ABM-gemensamma kurser men även biblioteks- och informationsvetenskapliga ämnesspecifika kurser som behandlar kunskapsorganisation, informationsförmedling och bibliotekets roll i samhället, såväl historiskt som institutionellt. Övriga kurser som kan nämnas är informationssökning och informationsstrukturer, pedagogik och förmedling inom biblioteksverksamheter samt en kurs om ledarskap, verksamhetsutveckling och organisation. Kurser som behandlar digitala verktyg och processer är också viktiga inslag i utbildningen. Dessutom läggs särskild vikt vid kurser som behandlar digitala verktyg och processer. Studenterna gör under utbildningen en fem veckor lång praktik på en biblioteks- eller informationsförmedlande institution.

I samtliga utbildningar ingår förutom ovanstående innehåll även introduktionskurser i biblioteks- och informationsvetenskap, teori och metodkurser samt kandidat- eller masteruppsatskurser. Sammanfattningsvis kan man konstatera att de studenter som går ut på arbetsmarknaden kan ha en varierad utbildningsbakgrund, dvs. de kan ha läst biblioteks- och informationsvetenskap på grundnivå och/eller avancerad nivå med lite olika profiler och inriktningar beroende på

vilket lärosäte studenten studerat vid. Har de studerat biblioteks- och informationsvetenskap på avancerad nivå har de dessutom läst andra ämnen på grundnivå, ofta en kombination av olika ämnen inom humaniora, vilket i sig skapar olika kompetenser. Trots detta bär de dock med sig en tämligen likartad kompetens, då utbildningarna i hög grad delar en innehållslig kärna.

UTBILDNINGARNAS UPPDRAG MED ANKNYTNING TILL PROFESSIONEN

Det som ytterst påverkar utbildningarnas innehåll är högskolelagen⁹⁹ respektive högskoleförordningen¹⁰⁰ som alla högskolor och utbildningar styrs av. Det finns andra lagar, som förvaltningslagen, samt riktlinjer på respektive lärosäten som också på olika sätt påverkar verksamheten vid utbildningarna, men högskoleförordningen utgör den viktigaste. I denna finns till exempel tillträdesregler, examensmål och information om vad som kan överklagas. Här finns också reglerat vilka kunskaper utbildningarna måste ge studenterna för att examinera dem på olika nivåer. Det rör sig exempelvis om kunskaper i själva ämnet, men också andra mer generiska kunskaper såsom att studenterna måste kunna "visa förmåga att söka, samla och kritiskt tolka relevant information för att formulera svar på väldefinierade frågeställningar" (grundnivå) eller "visa förmåga att identifiera sitt behov av ytterligare kunskap och att ta ansvar för sin kunskapsutveckling" (masternivå). Till skillnad från yrkesutbildningar – exempelvis läkarutbildningen och psykologutbildningen – som har specifika mål kopplade till sin profession, har programmen i biblioteks- och informationsvetenskap, som inte är yrkesutbildningar utan professionsförberedande ämnesutbildningar, därmed istället att förhålla sig till de mer generella mål som högskoleförordningen anger. Däremot kan biblioteks- utbildningarna komplettera med lokala mål.

Det är UKÄ:s uppgift att granska att universitet och högskolor följer de lagar och regler som gäller.¹⁰¹ Det gäller bland annat bestämmelserna i ovan nämnda lagar, men UKÄ ser också till att universiteten och högskolorna följer sina egna regler och att utbildningarna utvärderas. UKÄ hade tidigare uppdraget att sköta själva utvärderingarna men detta genomförs idag, med bland annat hjälp av externa granskare, lokalt av lärosätena. UKÄ säkerställer däremot att de olika lärosätena

99. Högskolelag 1992:1434.

100. Högskoleförordning 1993:100.

101. <http://www.uka.se/>

har utvecklat en genomtänkt modell för utbildningsutvärderingar. Vid samtliga lärosäten utvärderas dessutom de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna också lokalt vid respektive institution/avdelning. Detta innebär ett kontinuerligt kvalitetsarbete av såväl innehåll som didaktik och pedagogik, där också studenterna tillskrivs inflytande. Studenterna genomför kursvärderingar efter avslutade kurser och program och de har också visst inflytande på kursutveckling genom att de finns representerade i institutionsstyrelser, programråd eller motsvarande.

När studenterna påbörjar utbildningen märks ibland att de har en relativt traditionell syn på biblioteksyrket. De är ofta mer intresserade av yrket och av praktisk biblioteksverksamhet, än av ämnet som ett vetenskapligt kunskapsområde. Deras förväntan på utbildningen är således mycket praktisknära och motivet för studierna handlar om att de i första hand vill bli bibliotekarier. Att balansera studenternas (och bibliotekssektorns) förväntningar på att lära sig en profession och praktiska yrkeskompetenser med de krav som ställs på en akademisk utbildning i form av vetenskaplighet och kritiskt förhållningssätt är en stimulerande utmaning. Utbildningarna kombinerar på olika sätt teori och praktik, där vissa undervisningsinslag är av mer praktiskt natur och andra mer utpräglat teoretiska. De teoretiska kunskaperna används inte sällan också för att granska och analysera just den mer praktiska verksamheten. Eftersom studenternas intressen och förväntningar också kan se något olika ut erbjuds möjlighet att rikta olika typer av inlämningsuppgifter och examinationer efter det som intresserar dem mest, antingen inom biblioteksverksamhet eller inom ämnet biblioteks- och informationsvetenskap. Även kandidat- och magister/masteruppsatsen erbjuder tillfälle för studenterna att fördjupa sig i ett särskilt ämnesområde som särskilt intresserar dem.

Även om studenterna till vissa delar har möjlighet att rikta utbildningen mot det de finner mest intressant inom ämnet finns inom ramarna för utbildningarna inte särskilt stort utrymme att öva specifika yrkespraktiker. Eftersom de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna är professionsförberedande läggs tyngdpunkten på att ge studenterna grundläggande kunskap om biblioteksverksamheter. Det är helhet och överblick som betonas snarare än enskilda delar av bibliotekens konkreta verksamheter. Studenterna får således en övergripande förståelse för hur bibliotek fungerar snarare än detaljkunskap om eller specifika färdigheter kring en viss del av sektorn. De får också verktyg att kritiskt granska verksamheter och en hel del tid läggs under utbildningen på att diskutera verksamhetsutveckling och hur olika typer av perspektiv

såsom exempelvis delaktighet eller likavillkors-perspektiv skulle kunna realiseras i en konkret verksamhet.

Inom pedagogisk forskning talar man om olika lärandelogiker - dels ett reproduktivt lärande och dels ett utvecklingsinriktat lärande. Det förstnämnda syftar på att kunna utföra mer eller mindre rutinartade arbetsuppgifter, dvs. att lära sig hur saker och ting brukar utföras på en arbetsplats. Den andra typen av lärande präglas av ett utforskande och ett ifrågasättande av arbetsrutiner; det handlar om att ha en förmåga att pröva andra sätt att utföra saker och ting på och att kritiskt granska etablerade sätt att hantera arbetsuppgifter på i en verksamhet¹⁰². I relation till utbildningen kan man säga att mycket av fokus ligger på det mer analytiska och utvecklingsinriktade lärandet även om studenterna också får en övergripande och grundläggande kunskap om hur biblioteksverksamheter fungerar.

Många gånger är det dock så, att när studenterna kommer ut som nya i professionen har de framförallt sikte på att bemästra det mer konkreta rutinartade arbetet, som de känner sig osäkra på. Det är inte konstigt; är man ny på en arbetsplats vill man så snabbt som möjligt greppa vad det är som gäller och hur man får, bör eller kan handla i olika sammanhang. Detta kan ibland uppfattas som att studenterna inte "kan något" när de kommer ut från utbildningen. Det är i många fall en missuppfattning. Nyutexaminerade behöver således lära sig en hel del av den konkreta yrkespraktiken på plats men finns det utrymme på arbetsplatsen att påverka, och pröva olika typer av handlingsalternativ har de mycket att bidra med som nyutexaminerade, exempelvis avseende kritisk granskning och verksamhetsutveckling. Påpekas bör också att den tid studenterna läser på de olika biblioteksutbildningarna är mycket begränsad i jämförelse med den tid de kommer att tillbringa i arbetslivet. Att bli en bibliotekarie är därmed en process som startar på utbildningen medan mycket av lärandet därefter sker i det efterföljande yrkeslivet.

Trots att utbildningarna i första hand svarar mot högskoleförordningen är det viktigt att ha en dialog och samverkan med professionen om innehållet i utbildningarna. Samtliga lärosäten som bedriver utbildning i biblioteks- och informationsvetenskap samverkar därför med professionen på olika sätt, exempelvis genom att företrädare för professionen medverkar i utbildningarna och genom att delta i diskussioner för att bland annat diskutera relevant kompetens inom bibliotekssektorn. Studenterna möter också biblioteksverksamheter genom studiebesök och genom olika former av verksamhetsförlag

102. Ellström (2009) "Reproduktivt och utvecklingsinriktat lärande i arbetslivet", s. 34 ff.

utbildning. I Uppsala ingår en fem veckor lång praktik liksom även i Lund (i form av en valbar kurs). I Borås har man ett mentorsprojekt där studenterna har möjlighet att få en mentor som arbetar inom någon biblioteksverksamhet medan vid Linnéuniversitetet inkluderas tre kortare VFU-perioder i utbildningen. Enskilda kursmoment, exempelvis vid Linnéuniversitetet och vid Bibliotekshögskolan i Borås, utvecklas också i nära samarbete med bibliotekssektorn. Utöver detta har utbildningsinstitutionerna ofta olika referens/samverkansgrupper där företrädare för biblioteksverksamheter ingår och där det finns möjlighet för professionen att ha ett direkt inflytande på utbildningens innehåll. Många lärare som undervisar på utbildningarna har dessutom genom egna forskningsprojekt, exempelvis i form av följeforskning, direktkontakt med företrädare för bibliotekens verksamheter. De erfarenheter av att forska i praktiken som många lärare besitter bidrar därmed också till utbildningen, det håller institutionerna uppdaterade om bibliotekarieprofessionen och de problem som diskuteras där, och det ger också en förståelse för hur verksamma bibliotekarier ser på och resonerar kring olika frågor.

SÖKTRYCK, UTBILDNINGSPLATSER OCH ANTAGNING

De studenter som söker till de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna har varierande bakgrund individuellt, men som grupp är de relativt homogena. Den övervägande delen av gruppen utgörs av kvinnor med företrädesvis svenska som modersmål. Andelen studenter med utländsk bakgrund är låg i förhållande till befolkningen i stort. På utbildningarna på grundnivå finns en högre andel yngre, studieovana studenter än på utbildningarna på avancerad nivå, men överlag märks en åldersspridning där många studenter har tidigare studie- och yrkeserfarenhet. I synnerhet gäller det på masterprogrammen - de studenter som läser på avancerad nivå kommer ofta till utbildningen med en god portion livs- och arbetserfarenhet.

De biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningsprogrammen är populära och har alla relativt höga söktryck. Det innebär att det överlag är fler studenter som söker in än som får plats; med några få undantag ligger söktrycket i allmänhet på det dubbla eller mer i förhållande till antalet utbildningsplatser. Detta gäller för kandidatprogrammet vid Umeå universitet, på masterprogrammet i ABM på Lunds universitet samt på masterprogrammet i ABM vid Uppsala universitet (siffror för 2016). Söktrycket är särskilt högt när det gäller distansutbildningarna; såväl kandidatprogrammet på distans vid Linnéuniversitetet som kandidatprogrammet på distans vid Högskolan

i Borås hade samma år (2016) 211 förstahandssökande (80 antogs) respektive 419 förstahandssökande (185 antogs).

Vid några få program på avancerad nivå finns dock möjlighet att anta i princip alla som söker, dvs. här är söktrycket något lägre. Det gäller i första hand masterprogrammet vid Bibliotekshögskolan i Borås samt magisterprogrammet vid Umeå universitet. Påpekas bör att dessa lärosäten också har utbildning på grundnivå och man kan därför anta att många studenter där prioriterar kandidatprogrammet framför magister/masterprogrammet. I övrigt finns inte någon allmän trend att programmen på avancerad nivå skulle vara mindre populära; masterprogrammen vid såväl Lunds universitet som Uppsala universitet uppvisar båda ett mycket gott söktryck.

Med tanke på det goda söktrycket är ett övergripande intryck att det finns utrymme på samtliga utbildningar att anta fler studenter. Det är dock inte upp till de enskilda biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningsprogrammen att bestämma antalet platser, utan det är en lokal universitetspolitisk fråga på respektive lärosäte. Antalet utbildningsplatser på lärosätena är begränsade och beroende av den statliga medelstillelningen. Det råder i allmänhet hård konkurrens mellan olika utbildningar på lärosätet om befintliga platser vilket gör det svårt att utöka utbildningsuppdraget för ett enskilt ämne om inte högskolan totalt får en ökad tilldelning av platser. Med tanke på det höga söktrycket till biblioteksutbildningarna, den höga genomströmningen av biblioteksstudenter och det mycket goda läget på arbetsmarknaden för bibliotekarier (se nedanstående avsnitt) finns dock starka argument för att utöka antalet utbildningsplatser på de olika biblioteksutbildningarna.

Till såväl kandidatprogrammet vid Linnéuniversitet som till kandidatprogrammet vid Högskolan i Borås gäller allmän behörighet men som tidigare berörts ställs vid antagning till masterprogrammen krav på att en student ska ha en examen på grundnivå för att kunna söka till programmen. Dessutom finns vid vissa lärosäten ytterligare antagningskrav, så kallat "särskilt urval". Vid Lunds universitet liksom vid Uppsala universitet skall de studenter som söker masterprogrammen i ABM också skriva ett så kallat "letter of intent". Vid förstnämnda lärosäte kompletteras dessa brev med individuella intervjuer och vid Uppsala universitet får de sökande, förutom brev, även skriva en sammanfattning av en vetenskaplig text.

Att införa särskilda urvalsprinciper är inte alltid givet då antagningsprocessen, som är både tids- och resursmässigt krävande, i allmänhet sköts av den enskilda institutionen. Det finns dock argument som talar för att ha ett särskilt urval. Eftersom söktrycket är så stort på

utbildningarna riskerar engagerade studenter med behörighet, att bli utkonkurrerade av andra behöriga sökande med mer omfattande studiemeriter, men med mindre engagemang för ämnet och yrket. Genom särskilda antagningsprinciper finns möjlighet för engagerade studenter att, om de ger ett gott intryck på intervjuer samt skriver ett övertygande "letter of intent", ändå antas. Det är i första hand engagerade studenter med stort intresse för biblioteks- och informationsvetenskap och för bibliotekarieprofessionen som det är angeläget att anta, inte nödvändigtvis studenter med lång studieerfarenhet. Särskilt urval kan således vara ett effektivt verktyg för att rekrytera kapabla och engagerade studenter som efter avslutad utbildning också kan driva den professionella utvecklingen vidare.

GENOMSTRÖMNING OCH FRAMTID

Överlag slutför de studenter som läser på de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningsprogrammen sin utbildning. Vid Lunds universitet uppskattas att genomströmningen av studenter av hela masterprogrammet i ABM ligger på 96,5 procent (2016) och vid programmen vid Linnéuniversitetet bedöms siffran vara 94 procent (2016). Övriga utbildningar visar på liknande siffror. Störst andel avhopp märks överlag på distansutbildningarna (detta är ett generellt drag för alla distansutbildningar och inte typiskt för just distansutbildningar i biblioteks- och informationsvetenskap), där betydligt färre studenter än på campusutbildningarna går klart hela utbildningen.

En orsak till tidiga avhopp är att studenterna blir erbjudna arbete i "förtid". Studierektorer på de biblioteks och informationsvetenskapliga utbildningarna vittnar om en situation där de under de senaste åren allt oftare blir kontaktade av bibliotekschefer som söker efter personal bland de studenter som går utbildningen. Särskilt i slutet av utbildningen när de skriver uppsatsen blir många studenter erbjudna ett arbete som de har svårt att tacka nej till då många också uppbär studiemedel på begränsad tid. När det gäller distansstudenterna är det vanligt att de inte bara i slutet utan under hela utbildningen kombinerar sina hel- eller halvfartstudier med annat arbete.

Studenter har i allmänhet inte några problem att efter avslutad utbildning få arbete inom bibliotekssektorn. Enligt de senaste arbetslöshetssiffrorna från fackförbundet DIK finns idag i princip ingen arbetslöshet bland bibliotekarier. Siffror från december 2017 visar att andelen arbetslösa inom gruppen "Bibliotek och information" endast var 1,35 procent, vilket är den lägsta siffran bland alla de yrkesgrupper

som är knutna till fackförbundet DIK¹⁰³. Arbetsmarknaden för de studenter som går ut från biblioteksutbildningarna är i dagsläget mycket god vilket utgör ytterligare ett argument för varför det är relevant att öka de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarnas volym.

Mot bakgrund av det ovan sagda kan några saker konstateras: söktrycket på utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap är förhållandevis högt och genomströmningen av studenter är också god, dvs. de slutför i allmänhet sina studier. Studenterna förvärvsarbetar ofta parallellt med sina studier och har i dagsläget inga svårigheter att få anställning som bibliotekarie efter avslutad utbildning. Det finns idag ett stort behov av bibliotekarier i bibliotekssektorns samtliga delar och det förefaller till och med finnas en brist på bibliotekarier att anställa.

Utbildningsinstitutionerna har kapacitet att ta emot fler studenter till sina program och därför finns det goda skäl för att öka antalet utbildningsplatser inom ämnet biblioteks- och informationsvetenskap. Det vore i sammanhanget också önskvärt att rekrytera en mer heterogen studentgrupp där en större kulturell mångfald skulle finnas representerad. Inte minst finns ett stort behov av att utbilda bibliotekarier med större språklig bredd än vad som är fallet idag. Strategier för att rekrytera personer som behärskar fler språk än svenska och engelska behöver således utvecklas. Det är också angeläget att rekrytera kapabla studenter med ett engagemang för såväl ämne som profession. En ökad rekrytering av biblioteksanställda utan biblioteksutbildning kan, å andra sidan, göra att presumptiva studenter tappar motivation för att söka sig till de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna, då dessa till synes inte är nödvändiga för att få jobb inom bibliotekssektorn. Biblioteks- och informationsvetenskapligt utbildade bibliotekarier är en förutsättning för att driva professionens utveckling framåt och även, ytterst, för att bibehålla dess legitimitet. ♦

103. DIK (2018) Arbetslöshetsrapport december 2017.

KAPITEL 5

Förutsättningar för biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning i Sverige

I detta kapitel koncentreras framställningen till de institutionella förutsättningarna för att bedriva biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning och vad dessa får för konsekvenser för forskningens innehåll, särskilt i relation till bibliotekssektorn.

Även forskarutbildningen, som är en viktig del av ämnet, i biblioteks- och informationsvetenskap diskuteras.

I föreliggande text är fokus på forskningens förutsättningar, framförallt problem och möjligheter kring extern finansiering, snarare än forskningens innehåll och resultat. Det är därför på sin plats att inledningsvis betona att det bedrivs mycket intressant forskning utan externa resurser, men att texten inte har som syfte att skildra den.

BAKGRUND

Biblioteks- och informationsvetenskap tar sig an utmaningar inom en rad aktuella områden som kretsar kring hur kultur och information kommuniceras i samhället. Det kan handla om läsfrämjande, källkritik och algoritmer, bibliometri, forskningsutvärdering och många andra områden. Ibland behandlar forskningen bibliotek och bibliotekarier, medan denna koppling ibland endast är indirekt. Med indirekt koppling avses här när forskningsresultaten är av betydelse för bibliotek och bibliotekarier utan att forskningen i sig direkt handlar om dem. Forskningen karaktäriseras ofta av att vara grundad i samhällsproblem av olika slag, numera ofta – men långt ifrån alltid – kopplade till digitalisering. Biblioteks- och informationsvetenskap i Sverige tar i regel utgångspunkt i humanvetenskapliga forskningsfrågor, men knyter ofta

dessas till en teknisk förståelse på ett sätt som inte är så vanlig inom svensk humaniora och samhällsvetenskap. Ämnets svenska forskare konkurrerar med viss framgång, trots hård konkurrens, om prestige-fylld forskningsfinansiering samtidigt som forskningens resultat har god potential att reellt påverka samhället.¹⁰⁴ Biblioteks- och informationsvetenskap är, som visades i kapitel 2, en sammanslagning av tre ämnestraditioner: biblioteksforskning, dokumentationsvetenskap och informationsvetenskap. Sammanslagningen till biblioteks- och informationsvetenskap har sitt ursprung i USA i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet, även om traditionerna var och en för sig har rötter i 1800-talet.¹⁰⁵ Forskningen knyter både an till bibliotek och närliggande institutioner samt till informationspraktiker i en bredare förståelse, även utanför bibliotek.

Svensk biblioteks- och informationsvetenskap är som redan nämnts i tidigare kapitel ett förhållandevist ungt ämne. År 1991 inrättades den första professuren i ämnet och den placerades vid Göteborgs universitet, men i nära samverkan med Bibliotekshögskolan vid Högskolan i Borås. Dessförinnan hade forskning som tematiskt knöt an till det som sedan blev biblioteks- och informationsvetenskap bedrivits inom olika forskningsgrupper i landet. Några som särskilt bör nämnas är INFORSK vid Umeå universitet, LIBLAB vid Linköpings universitet, Vuxenpedagogiska gruppen vid Linköpings universitet, Litteratursociologi vid Uppsala universitet och Centrum för biblioteksforskning vid Göteborgs universitet. År 1993 antogs de första doktoranderna i ämnet och samma år ägde också den första disputationen rum vid Göteborgs universitet. Högskolereformen 1993 möjliggjorde att biblioteks- och informationsvetenskap under 1990-talet inrättades som akademiskt ämne även vid Umeå universitet, Uppsala universitet och Lunds universitet. 2003 inrättades också ämnet vid Linnéuniversitetet.¹⁰⁶

Biblioteks- och informationsvetenskap är organisatoriskt lokaliserat till Humanistisk fakultet (Lunds universitet, Uppsala universitet och Linnéuniversitetet) eller Samhällsvetenskaplig fakultet (Umeå universitet). Högskolan i Borås har ingen traditionell fakultetsstruktur utan där finns ämnet organiserat till en av tre så kallade akademier – Akademin för bibliotek, information, pedagogik och IT. Den klassifikation av svenska forskningsämnen som Statistiska

104. Haider, Jutta (2014). "How library and information science can save the world and why to care".

105. Estabrook, S. (2009). "Library and Information Science".

106. Limberg, L. & Skoglund, L. (2015) "Biblioteks- och informationsvetenskap"..

Centralbyrån (SCB) använder sig av (SCB, 2011) placerar biblioteks- och informationsvetenskap bland samhällsvetenskaperna på följande sätt:

508	MEDIE- OCH KOMMUNIKATIONSVETENSKAP	
50801	Medievetenskap	Media Studies
50802	Kommunikationsvetenskap	Communication Studie
50803	Mänsklig interaktion med IKT	Human Aspects of ICT
50804	Systemvetenskap, informationssystem och informatik med samhällsvetenskaplig inriktning	Information Systems, Social aspects
50805	Biblioteks-och informationsvetenskap	Information Studies

TJÄNSTER OCH RESURSER VID SVENSKA LÄROSÄTEN

I Sverige finns det när detta skrivs 11 professorer och drygt 35 lektorer anställda i biblioteks- och informationsvetenskap. Det är inte en oansenlig samling forskare, utan utgör tvärtom en god bas för såväl undervisning som forskning. Högskolan i Borås är det till antal anställda forskare största lärosätet för biblioteks- och informationsvetenskap, men ämnet är numera väletablerat även vid andra lärosäten. Det är av stor betydelse för ämnets utveckling att det finns representerat och därmed synligt vid flera lärosäten, av inbördes olika karaktär och storlek, samt att lärosätena har en geografisk spridning över hela landet.

För att bedriva forskning och forskarutbildning krävs det, utöver formella rättigheter och akademiska tjänster, finansiering. Att kunna forska är därför i mångt och mycket en resursfråga. Forskningsfinansiering kommer dels med tjänsten, ofta kallad basresurs, och dels behöver den sökas "externt". Med externt avses här ekonomiska medel som tillförs institutionen och/eller forskaren för att kunna bedriva forskning. En lektorstjänst vid de institutioner där biblioteks- och informationsvetenskap har i regel 20 procent forskning i sin tjänst, medan en professors forskningstid varierar mellan 30 och 50 procent. Det kan låta mycket, men åtminstone för lektorer räcker ofta forskningstiden endast till tid att skriva ansökningar för att erhålla externa medel, läsning av forskningslitteratur, deltagande i seminarier, forskningsadministration med mera. Samtidigt är externfinansierad forskning en hårt konkurrensutsatt verksamhet med en beviljandegrad för projektansökningar på runt 10 procent, beroende på vilken finansiären är.

EXTERNFINANSIERING: FRAMGÅNGAR OCH UTMANINGAR

Externa forskningsfinansiärer kan stötta alltifrån kortare projekt på en månad till stora projekt som sträcker sig över flera år och som involverar flera forskare. Vid ämnets etablering under 1990-talet var viktiga finansiärer Statens råd för vetenskaplig information och dokumentation (SINFDOK), Delegationen för vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning (DFI) och därefter Forskningsrådsnämnden (FRN).¹⁰⁷ Numera finns få tydliga finansiärer av specifikt biblioteks- och informationsvetenskap och de som finns möjliggör endast projekt av mindre omfattning. Ämnet förväntas att söka forskningsfinansiering på samma villkor som andra ämnen inom humaniora och samhällsvetenskap.

Vid forskningsutvärderingar är i regel förmågan att attrahera externa medel en viktig faktor och ses som ett uttryck för kvalitet. Den enskilt viktigaste forskningsfinansiären för svensk humaniora och samhällsvetenskap, inklusive utbildningsvetenskap, är Vetenskapsrådet (VR) som bland annat har öppna utlysningar, tematiska utlysningar och postdoktorala tjänster. Beviljandegraden för inskickade projektansökningar har de senaste åren varierat mellan 8–15 procent. Att erhålla medel från Vetenskapsrådets finansiering – vilket flera forskare från biblioteks- och informationsvetenskap glädjande nog fått de senaste åren – ger inte endast ekonomiskt utrymme att kunna bedriva forskning på avancerad nivå, den ger också forskningen en viss status i forskarsamhället. Biblioteks- och informationsvetenskapliga forskare har också haft viss framgång hos Riksbankens Jubileumsfond (RJ) som även den finansierar större projekt inom humaniora och samhällsvetenskap. Några nyare större projekt, finansierade av VR eller RJ, där svenska biblioteks- och informationsvetenskapliga forskare är projektledare, som kan lyftas fram är:

- *“Forskningen granskad”: Användningen av prestationsindikatorer för att mäta akademisk forskning, praktiker och effekter.* Fredrik Åström & Björn Hammarfelt. Finansierat av Riksbankens Jubileumsfond. 2016–2019. 3 320 000 kr
- *Att skapa den läsande medborgaren. Offentlig debatt och politik 1945–2017.* Åse Hedemark, Linnea Lindsköld, Anna Hampson Lundh. Finansierat av Vetenskapsrådet. 2018–2021. 4 125 000 kr.

107. Limberg, L. & Skoglund, L. (2015) “Biblioteks- och informationsvetenskap”.

- *Algoritmer och källkritik: Ungas förståelser och samhällets förväntningar.* Jutta Haider, Olof Sundin. Finansierat av Vetenskapsrådet. 2018–2021. 4 500 000 kr.
- *Handledarens och forskningsmiljöns betydelse för doktorandens avhandlingsskrivande och framtida forskarkarriär: En longitudinell studie av samförfattarskap, könsskillnader och kumulativa fördelar.* Rickard Danell. Finansierat av Vetenskapsrådet. 2017–2019. 2 251 000

Ett par av ovan nämnda projekt exemplifierar även samarbete mellan lärosäten. Ämnet har även erhållit EU-medel från Horizon 2020, medan framgångarna hos en annan större finansiär – Wallenberg – ännu har uteblivit.

Om vi ser på den externfinansierade forskningen över tid kan denna sägas vara mest framgångsrik i forskning som rör nedanstående temata:

- Läsning, kulturpolitik och e-böcker
- Digitalisering av kulturarvet
- Vetenskaplig kommunikation, bibliometri och utvärdering
- Informationssökning och medie- och informationskunnighet

Samtliga dessa områden är av stor betydelse för bibliotekssektorn, men de berör långt ifrån alltid bibliotek och bibliotekarier på ett direkt sätt. Forskning med särskilt fokus på bibliotekens verksamheter samt bibliotekariers kompetens och professionalitet hamnar i stort sett helt utanför radarn för den externfinansierade forskningen som ovan beskrivs. En anledning till det kan möjligen spåras till den svenska strukturen för forskningsfinansiering. Vetenskapsrådets uppgift är främst att stödja grundforskning framför mer tillämpad och/eller sektorsorienterad forskning. Kungliga Vitterhetsakademien och Riksbankens Jubileumsfond har vid ett par tillfällen kommit med riktade utlysningar mot arkivens, bibliotekens och muséernas samlingar, men då har det handlat om forskning med just samlingarna som empiriskt material och inte (med något undantag) bibliotekspraktiker i anslutning till dessa eller institutionerna i sig själva.¹⁰⁸ Man kan dock påminna sig om att i Norge har det stora projektet Digitalization, and the Public Sphere (ALMPUB), finansierat av det norska Vetenskapsrådet och dess KULMEDIA Program (2014–2018), erhållit medel för ett omfattande och internationellt jämförande

108. <https://www.rj.se/Var-forskning/Tidigare-satsningar/Forskartjanster-i-ABM-sektorn/>

projekt med deltagare även från Sverige. KULMEDIA har som syfte att "enhance the knowledge base for use in cultural and media policy development"¹⁰⁹. Någon svensk motsvarighet till norska KULMEDIA finns inte.

De finansiärer i Sverige som finansierar biblioteksforskning, antingen genom regelrätta konkurrensutsatta utlysningar eller genom uppdragsforskning, är exempelvis Stiftelsen Svea Bredals fond, Region Skåne, Kultur i Väst, Regionbiblioteket Östergötland, Sparbanksstiftelsen Sjuhärad och Kungliga Biblioteket. Denna typ av projekt tenderar att vara betydligt mindre i omfång – kanske på 2–3 månaders arbetstid på heltid. Några exempel som kan nämnas är:

- *Styrdokumentstudien: en undersökning av kulturpolitiska styrdokuments strategiska och praktiska betydelse för folkbibliotek i fem skånska kommuner.* Johanna Rivano Eckerdal, Hanna Carlsson. Finansierat av Region Skåne. 2016–2018. 540 000 kr.
- *Unga Berättar.* Åse Hedemark. Finansierat av Svensk Biblioteks-förening. 2018. 180 000 kr.
- *Nyanländas inflytande och delaktighet genom folkbibliotek.* Ola Pilerot. Finansierat av Länsbibliotek Dalarna, Länsbibliotek Sörmland, Länsbibliotek Uppsala, Regionbibliotek Gävleborg, Regionbibliotek Jönköping, Regionbibliotek Stockholm, Regionbibliotek Östergötland, Regionbiblioteket i Örebro län. 2017–2018. 800 000 kr.

Utöver dessa och liknande viktiga projekt behöver ekonomiska förutsättningar också skapas för mer omfattande studier. Det sistnämnda projektet är ett intressant exempel där flera mindre finansiärer gått samman för att möjliggöra en mer omfattande studie än vad varje enskild finansiär har möjlighet till att stödja.

I regel styr finansiärerna av biblioteksforskningen dessutom projektet mot utvärdering snarare än regelrätt forskning. En aktör som stöttar biblioteksforskning är Svensk Biblioteks-förening som finansierar arbetstid för att skriva forskningsansökningar till större finansiärer. Det är en viktig finansieringsform för att stötta biblioteks-forskning, samtidigt som biblioteksforskning hittills har haft svårt att konkurrera i nästa led. Det tycks alltså här finnas en diskrepans mellan Svensk Biblioteks-förenings intentioner och den slags forskning som Vetenskapsrådet, Riksbankens Jubileumsfond och andra större forskningsfinansiärer vill stödja.

109. https://www.forskningsradet.no/prognett-kulmedia/Programme_description/1253998102253

Biblioteks- och informationsvetenskapen har som nämnts många gånger en problem- och samhällsorienterad inriktning, vilket borde passa en samtida forskningspolitik som gynnar så kallad samhällsnyttig forskning, men det finns en brist på relevanta finansierare av biblioteksforskning som inte enbart vill ha direkta lösningar eller innovationer som resultat.

GENOMSLAG OCH SAMVERKAN

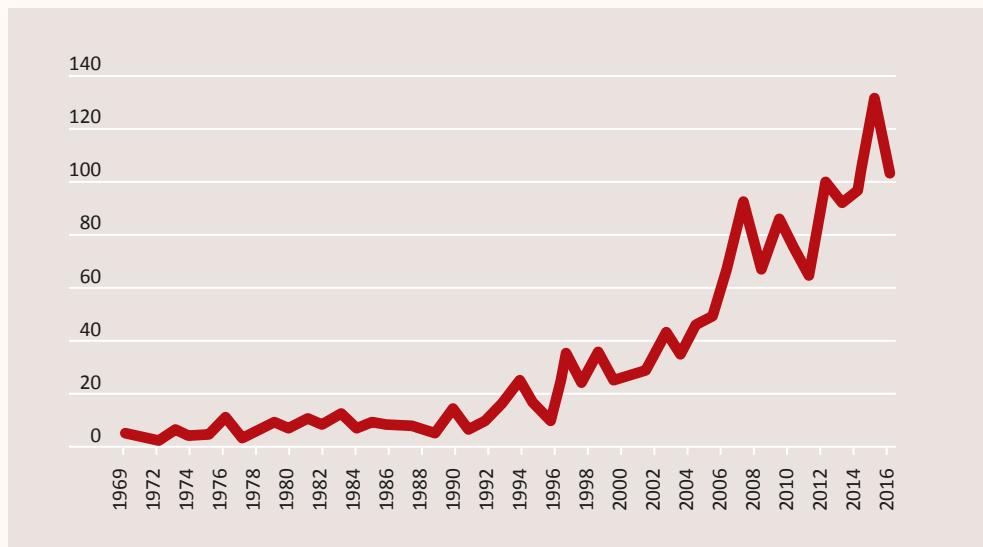
Hur ser det då ut med det genomslag som svensk biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning fått? Vi kan för enkelhetens skull dela upp diskussionen om genomslag – genomslag i profession och samhälle respektive akademiskt genomslag.

Genomslag i profession och samhälle: Det finns en positiv utveckling avseende forskningens genomslag både inom profession och samhälle. Kontakten mellan forskningen och sektorn har på många sätt har ökat, även om det påståendet av naturliga skäl inte kan bevisföras kvantitativt. Orsaken till utvecklingen kan säkert spåras både till forskningens innehåll och till att allt större del av bibliotekariekåren är utbildade i biblioteks- och informationsvetenskap. Exempel på ett par aktuella områden där forskningen har fått genomslag inom professionen såväl som på ett mer övergripande samhällsplan är: a) forskning om informationskompetens, medie- och informationskunnighet och nu senast om algoritmers inflytande samt b) forskning om vetenskaplig kommunikation, bibliometri och Open Access. Biblioteksbladet och Svensk Biblioteksforening visar sedan ett antal år tillbaka stort intresse för biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning. En viss självkritik kan vara på sin plats avseende forskarnas närvaro i riksmidia. Ibland syns ämnets företrädare på nationell nivå, men med tanke på forskningens aktualitet och samhällsintresse skulle det kunna vara än mer.

Akademiskt genomslag: Det är tydligt att den svenska biblioteks- och informationsvetenskapliga forskningen kvantitativt sett ökar. Nedanstående graf visar tillväxten i antalet internationella artiklar skrivna av svenska forskare i ämnet. Svensk biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning står sig mycket starkt i Norden såväl som i världen i övrigt. Det går att se både genom deltagande i internationella konferenser och genom publicering. Möjligen kan det i vissa sammanhang också finnas en motsättning mellan internationell synlighet och synlighet inom bibliotekssektorn. Det är helt enkelt svårt för enskilda forskare att finnas med överallt och för att bli synlig i Sverige krävs ofta att man som forskare även skriver på svenska. Svensk biblioteks-

och informationsvetenskap är i första hand internationellt orienterad, vilket riskerar minska synligheten i Sverige.

Diagram 1: Antalet svenska biblioteks- och informationsvetenskapliga publikationer i Web of Science 1969–2016.

TVÄRVETENSKAP

Biblioteks- och informationsvetenskapliga forskare har varit framgångsrika när det gäller att arbeta tvärvetenskapligt tillsammans med forskare från andra ämnen. Biblioteks- och informationsvetenskap har god erfarenhet av att bidra med av andra ämnen ofta förbisedda aspekter kopplade till information eller unika metoder (t ex bibliometri). En annan förklaring till det tvärvetenskapliga intresset kan sökas i att ämnet inte har någon självklar egen forskningsfinansiering, vilket har uppmuntrat forskare till olika former av samarbeten med andra ämnen.

Samarbetet med andra ämnen kommer även till uttryck i hur ämnena organiseras vid respektive lärosäte samt genom de samverkansformer de har med andra lärosäten. Vid Högskolan i Borås och Linnéuniversitetets samarbetar biblioteks- och informationsvetenskap med forskare från bland annat datavetenskap, informatik och företags ekonomi inom ramen för ISchool-nätverket.¹¹⁰ För Lunds universitet och Uppsala universitet har snarare samverkan med arkivvetenskap och

110. <http://ischools.org/>

museologi, samt med ett bredare kulturvetenskapligt sammanhang, medfört utvecklingen en annan profil. Lund och Uppsala har också ett avtal om samverkan i forskarutbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap. Vid Umeå universitet är ämnet placerat tillsammans med sociologi. De olika lokala samarbetsformerna får konsekvenser för forskningens profilering.

När det gäller tvärvetenskapliga samarbeten bör det samarbete som Högskolan i Borås haft med Göteborgs universitet inom ramen för Lärande, interaktion och medierad kommunikation i det moderna samhället (LinCS) nämnas särskilt. Mellan 2006 och 2017 har LinCS varit en miljö där biblioteks- och informationsvetenskap samarbetat med utbildningsvetenskap på ett fruktbart sätt, vilket utöver en stimulerande forskningsmiljö genererat forskningsmedel och doktorandtjänster. Några andra större tvärvetenskapliga samarbeten som kan nämnas är tre nyligen avslutade projekt som alla erhöll medel genom Vetenskapsrådets utlysning om rambidrag *Det digitaliserade samhället – igår, idag, imorgon*. Dessa är:

- *Kunskap i en digital värld: tillit, trovärdighet och relevans på nätet*¹¹¹ (18 324 000 kr) som var förlagt till Lunds universitet,
- *Arkeologisk information i det digitaliserade samhället*¹¹² (11 632 000 kr) som var förlagt till Uppsala universitet,
- *E-bokens framväxt i ett litet språkområde: Media, teknologi och effekter i det digitala samhället*¹¹³ (11 988 000 kr) som var förlagt till Göteborgs universitet, men i nära samarbete med Högskolan i Borås. Vid Högskolan i Borås finns också exempel på ett tvärvetenskapligt projekt som påbörjas 2018 med forskningsfinansiering från EU Horizon 2020: *SUITCEYES*¹¹⁴ (2,4 miljoner Euro).

I grunden är tvärvetenskapliga samarbeten något mycket positivt. En möjlig negativ bieffekt kan vara att den egna ämnesidentiteten urholkas när ämnesutvecklingen främst sker i kontaktytorna med andra ämnen. Möjligen kan framgångarna med tvärvetenskap på så sätt ge en delförklaring till att den svenska biblioteks- och informationsvetenskapen inte i högre grad lyckats erhålla extern finansiering för biblioteksforskning.

111. <http://www.kdw.lu.se/>

112. <http://arkdis-project.blogspot.se/>

113. <https://projectebooks.wordpress.com/>

114. <http://suitceyes.eu/>

FORSKARUTBILDNING

En viktig del av den svenska biblioteks- och informationsvetenskapliga forskningen utgörs av forskarutbildningen i ämnet. När detta skrivs har drygt 50 disputerat i biblioteks- och informationsvetenskap i Sverige. Främsta nordiska samarbetspartners när det gäller forskarutbildningsfrågor är Högskolan i Oslo, UiT Norges arktiske universitet (Tromsö), Köpenhamns universitet, Åbo Akademi och Tammerfors universitet. Det ges doktorandkurser som i regel annonseras och är öppna för samtliga nordiska doktorander i ämnet. Viljan att anta nya doktorander är stor, men bristande finansiering utgör ett hinder. Sedan 1998 kan doktorander endast antas till forskarutbildning om det är möjligt att garantera fullgod finansiering under doktorandens alla fyra år. Forskarutbildning i biblioteks- och informationsvetenskap finns för närvarande vid:

- Högskolan i Borås (18 doktorander),
- Lunds universitet (4 doktorander),
- Umeå universitet (2 doktorander) och
- Uppsala universitet (6 doktorander).

Den stora majoriteten av dessa är finansierade av lärosätena, men det finns också exempel på doktorander som är till största delen externfinansierade. Exempelvis har tre doktorander finansierats av Vetenskapsrådet genom de i ovanstående avsnitt nämnda tvärvetenskapliga ramprojekten. Vidare har Högskolan i Borås erhållit finansiering från SIDA för finansiering av doktorander från Uganda och Nigeria. Nyligen har Uppsala erhållit medel från EU (Horizon 2020 Marie Skłodowska-Curie Project) för 2 doktorander av totalt 13 inom ramen för nätverket "Participatory Memory Practices. Concepts, strategies, and media infrastructures for envisioning socially inclusive potential futures of European Societies through culture" (POEM).

Mellan 1998 och 2008 var forskarskolan Nordic Research School in Information Studies (NorsLIS) finansierad av Nordic Academy for Advanced Study (NorFA). NorsLIS finansierade inga doktorandtjänster eller handledningstimmar, utan resor i samband med kurs, workshops och konferenser och var något av en motor för det nordisk-baltiska forskarskolesamarbetet i biblioteks- och informationsvetenskap. På grund av avsaknad av finansiering finns NorsLIS nu kvar främst i form av en e-postlista. Utöver lärosätenas egna finansiering av doktorander utgör den satsning som Sveriges Allmänna Biblioteksförening (SAB) gjorde 1997 i form av en finansiering av fem doktorandtjänster den

enskilt största externa finansieringen av doktorandtjänster i svensk biblioteks- och informationsvetenskap.

De disputerade i biblioteks- och informationsvetenskap har i de flesta fall rekryterats av lärosätena i form av lektorstjänster. Det har varit absolut nödvändigt när den svenska biblioteks- och informationsvetenskapen har gått från 1980-talets yrkesutbildning till en universitetsutbildning och ett etablerat forskningsämne. Det har också varit nödvändigt då den biblioteks- och informationsvetenskapliga forskningen varit så pass framgångsrik att ämnet kunnat expandera. Trots många disputerade finns det fortfarande ett underskott av forskarutbildade i ämnet. När tjänster utlyses är det relativt få sökande och rörligheten mellan lärosätena skulle behöva utvecklas. Dessutom är antalet disputerade i ämnet som efter sin examen har sökt sig till bibliotekssektorn ännu lättträknade. De disputerade som ändå sökt sig utanför akademien har främst hamnat vid högskolebibliotek för att arbeta med forskarstöd och bibliometri. Det finns en stor potential för professionen med fler disputerade inom bibliotekssektorn.

FRAMTID

Grundförutsättningarna för biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning i Sverige är goda. De forskningsfrågor som av tradition ställs inom ämnet är mer samhällsrelevanta än någonsin. Det finns, på nationell nivå, en väl fungerande ämnesmiljö med forskare och doktorander som är fördelade vid flera lärosäten. Ämnet attraherar också en rimligt stor andel externfinansierad forskning. Samtidigt finns det förstås utmaningar, vilka redan framskyttat ovan. Nedan diskuteras några av dessa utmaningar samt vad som kan göras för att hantera dem.

Hur kan sektorsorienterad forskning finansieras?

Biblioteks- och informationsvetenskap tycks numera inte ha större svårigheter än andra jämförbara ämnen att erhålla externa forskningsmedel. Denna forskning har, som ovan sagts, många gånger stor relevans för bibliotekssektorn och för utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap, även om kopplingen främst är indirekt. Däremot finns det svårigheter för mer sektorsorienterad forskning att vara framgångsrik vid ansökningar till de större forskningsfinansiärerna. Det kan uttryckas som att biblioteksforskning passar dåligt med rådande svenska forskningsfinansieringssystem. Två andra vetenskapsområden som har en professionsrelaterad forskning – vårdforskning respektive utbildningsvetenskap – har genom forskningspolitiska åtgärder erhållit särskilda strukturer för att just möjliggöra

bland annat praktisknära forskning (Vårdalstiftelsen respektive Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga ämnesområde). Utbildningsvetenskaps forskningsinriktning formulerades härom året på följande vis: "Vetenskapsrådet ger stöd till grundläggande forskning inom utbildningsvetenskap av högsta vetenskapliga kvalitet med relevans för skolans och förskolans utveckling, det vill säga forskning som handlar om lärande, undervisning, utbildning, fostran och bildning och bidrar till kunskapsutveckling inom området."¹¹⁵ Motsvarande finansiering finns inte för biblioteksrelaterad forskning. Det är alltså inte brist på vilja eller intresse hos forskarna som gör att biblioteksforskningen är mindre utvecklad i bemärkelsen fleråriga externfinansierade projekt än informationsvetenskapen, utan brister i den ekonomiska infrastrukturen för svensk forskning.

Hur kan fler doktorandtjänster finansieras?

Alla akademiska ämnen är beroende av att det finns en tillväxt av forskarutbildade personer. Utan nya generationer av doktorander stannar ämnesutvecklingen av. Möjligheter att disputerar gör också ämnet mer attraktivt för studenter som väljer studiebanan, liksom för redan disputerade för deras fortsatta akademiska meritering. För biblioteks- och informationsvetenskap, som gått från att vara enbart en yrkesutbildning till att också vara ett akademiskt forskningsämne, har nydisputerade snabbt anställts av lärosätena som universitetslektorer medan endast ett mindre antal har anställts vid bibliotek, främst då högskolebibliotek. Samtidigt upplever alla utbildningsinstitutioner i ämnet att det är svårt att erhålla medel från sina lärosäten för finansiering av doktorandtjänster. Här finns det ingen ljusning i sikte, utan tvärtom kan vi befara att internfinansierade doktorander kommer att minska framöver. Därtill är externa forskningsfinansiärer sällan positiva till finansiering av just doktorandtjänster, i alla fall inte den del av forskarutbildningen som består av kurser.

Samtidigt finns det idag fler potentiella doktorander i ämnet än någonsin. De senaste årens utlysningar har resulterat i många fler kvalificerade sökande än vad som kunnat tas in. Det gäller förstas nyutexaminerade studenter på masternivå, men det gäller också praktiserande bibliotekarier som utifrån sin yrkeserfarenhet samlat på sig forskningsfrågor. Sammantaget gör denna situation att biblioteks- och informationsvetenskapen är i behov av nya former för

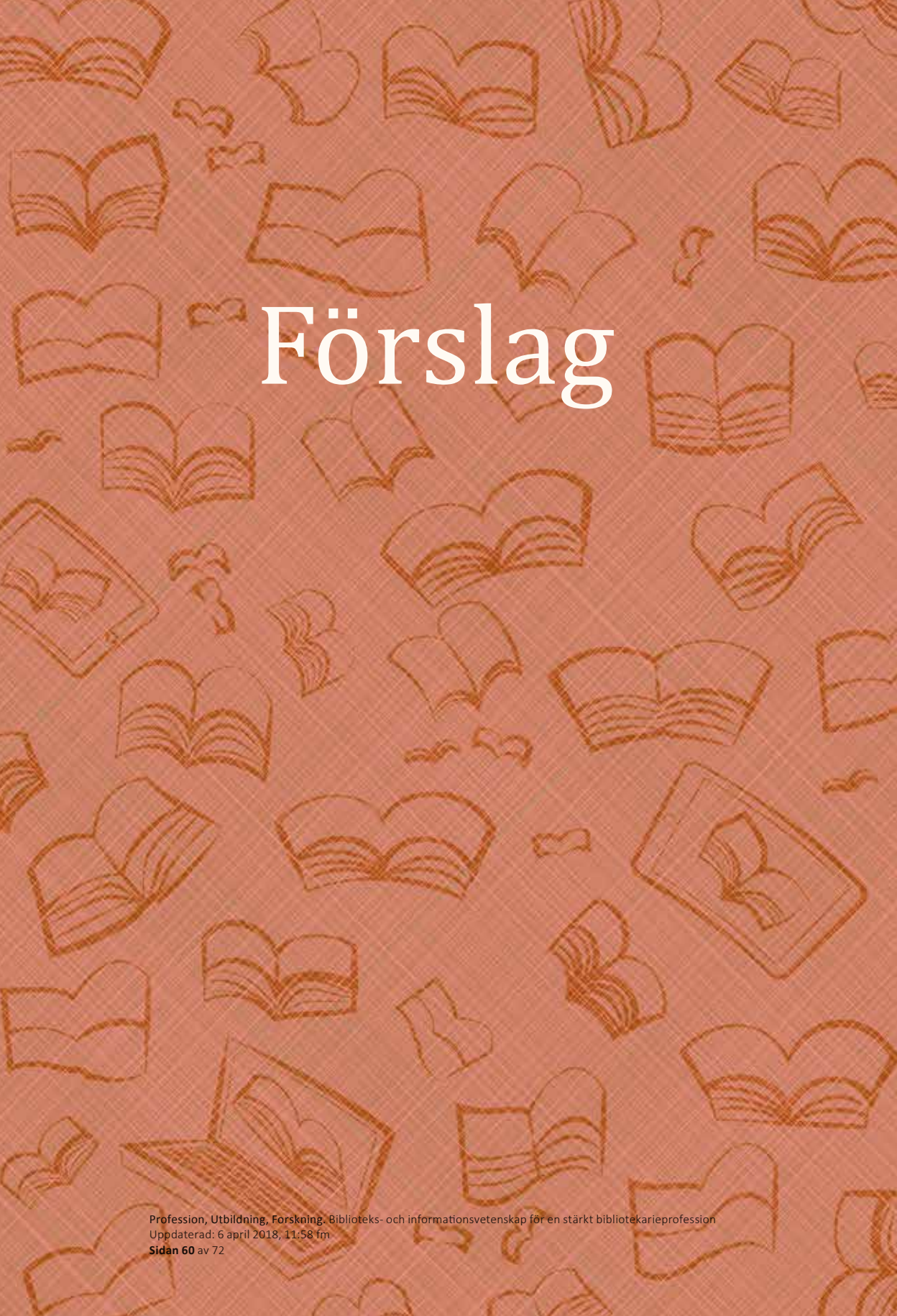
115. <https://www.vr.se/omvetenskapsradet/organisation/amnesradadochkommitteer/amnesradadokommiteer/utbildningsvetenskapligakommitten/forskningsinriktningforutbildningsvetenskap2014.4.4332c49a12e7e697ac38000633.html>

externfinansierade doktorander. En möjlighet skulle kunna vara att prova inrättande av så kallade kommundoktorander. Sådana finns vid många lärosäten i exempelvis utbildningsvetenskap och innebär att en kommunanställd inom ramen för sin tjänst genomför en forskarutbildning. Den anställde är samtidigt inskriven som doktorand vid universitetet. Arbetsgivaren står för lönen, medan lärosätena står för handledning, kursgivning och annan akademisk verksamhet. Kommundoktorander – liksom traditionellt finansierade doktorander som efter sin doktorsexamen söker sig till bibliotekssektorn – har mycket god potential att stötta kunskapsutvecklingen inom sektorn. Samma finansieringsmodell, som bygger på samverkan mellan yrkesliv och akademi, kan även tänkas för statligt anställda bibliotekarier vid högskolor och andra statliga myndigheter.

Hur kan ämnet hållas ihop och utvecklas vid samtliga forskningsinstitutioner samtidigt som mycket av ämnets styrka är det tvärvetenskapliga samarbetet?

Ämnet kan ibland på gott och ont anses vara lite löst i kanterna. Det finns disputerade i ämnet vars forskningsinnehåll är ganska långt ifrån vad som traditionellt brukar innefattas i ämnet. Därtill har lärosätena ibland rekryterat lektorer med en annan forskarutbildning än biblioteks- och informationsvetenskap. Fördelen med detta är att den finns en intellektuell rörlighet och bredd att ta sig an nya forskningsfrågor med nya konstellationer. Nackdelen är att ämnesidentiteten riskerar att bli otydlig om de största projekten genomförs tillsammans med andra ämnen där den biblioteks- och informationsvetenskapliga medverkan är i minoritet. Ämnesidentiteten riskerar därför paradoxalt nog att försvagas genom ämnets tvärvetenskapliga framgångar. De flesta forskare är aktiva och deltar i specifika konferenser och publicerar sig i tidskrifter – både internationellt och nationellt – men det finns ingen konferens eller publikation som samlar alla svenska eller nordiska biblioteks- och informationsvetenskapliga forskare.

Vi ser också hur forskningen expanderar med olika hastigheter vid landets lärosäten. Där vissa lärosäten har liten erfarenhet av extern finansiering har andra haft stora framgångar. De traditionella svenska forskningsfinansierarna tycks premiera forskning vid universiteten, medan högskolor har rik erfarenhet av andra finansierare. De exempel som finns på större projekt med deltagare från flera lärosäten är mycket positivt och denna typ av ansökningar bör uppmuntras. ♦

Förslag

KAPITEL 6

Fem strategiska förslag

I de samhällsutmaningar som den nationella biblioteksstrategin arbetar med att föra samman till en strategisk plattform för utvecklandet av den svenska bibliotekssektorn ligger en god utbildning för bibliotekarier som en viktig grund.

Bra och relevanta professionsförberedande utbildningsprogram kombinerade med en genomtänkt struktur för kontinuerlig kompetensutveckling är en förutsättning för en bibliotekarieprofession redo att möta samtidens krav. Svensk biblioteks- och informationsvetenskap förser idag bibliotekssektorn med väl fungerande professionsförberedande utbildningar. Det finns såväl bredd som volym inom undervisning och forskning som gör att ämnet idag fungerar inte bara som akademisk disciplin i sig själv, utan också som plattform för en stark bibliotekarieprofession. Att det i mötet mellan bibliotekssektorn och biblioteks- och informationsvetenskapen finns en livaktig diskussion om utbildningarnas relevans, gemensamma samhällsutmaningar och behov av samverkan måste ses som en styrka. Att dessa diskussioner ibland identifierar skillnader mellan utbildningarnas och professionens kunskapsintressen och utvecklingsbehov ligger helt i linje med den relation mellan dessa som präglar så kallade välfärdsprofessioner. Det är i diskussioner som sådana skillnader som problem- och utvecklingsområden kan identifieras och tillgodoses. Med detta sagt är det samtidigt möjligt att konstatera att det finns utmaningar som behöver antas, såväl inom biblioteks- och informationsvetenskapen som sådan, i relationen mellan bibliotekssektorn och ämnets utbildnings- och forskningsinsatser samt inom bibliotekssektorn. Vissa utmaningar behöver adresseras på lite längre sikt, somliga mer omedelbart.

ett problem som inte går att kringgå är den komplexa politiska ansvarsstruktur som finns i skärningspunkten mellan biblioteks- och informationsvetenskap och bibliotekssektorn. Bibliotekssektorns olika delar tillhör såväl utbildningsdepartement som kulturdepartement.

Utbildningarna omfattas av de villkor som ställs upp av Högskoleförordningen samt, inte minst viktigt, lokala regler och riktlinjer vid de olika lärosätena. Det är i hög grad dessa som påverkar de skillnader vi idag ser mellan de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarnas institutionella hemvist, innehållsliga inriktningar, utbildningsnivåer och volym. Denna komplexa politiska situation gör att de strategiska behov som identifieras i den här rapporten med nödvändighet vänder sig till olika aktörer och huvudmän. När strategiska förslag läggs blir det viktigt att identifiera ansvar för genomförandet.

Kapitlen i den här rapporten bidrar till att identifiera ett antal behov som bör tillgodoses för att ytterligare stärka relationen och utbytet mellan bibliotekarieprofessionen och biblioteks- och informationsvetenskapen nationellt. De föreligger inom alla de delar som hittills berörts, implicit eller explicit; grundutbildning, forskning och kontinuerlig kompetensutveckling. Med utgångspunkt i den redovisning som gjorts lägger vi således följande fem förslag:

1. En ökning av antalet studieplatser på program på kandidat- och masternivå i biblioteks- och informationsvetenskap.
2. Nationell forskarskola för biblioteksforskning.
3. Inrättande av en externfinansierad professur.
4. Stärkt finansieringsstruktur för biblioteksforskning.
5. Etablerande av en samlad nationell struktur för kontinuerlig kompetensutveckling.

Förslagen presenteras här indelade områdesvis under rubrikerna grundutbildning, forskning samt kontinuerlig kompetensutveckling.

BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAPLIG GRUNDUTBILDNING

Innehållsligt är de svenska utbildningsprogrammen på grund- och avancerad nivå relativt homogena och det råder en god konsensus inom ämnet om de huvudelement som måste finnas med för att ett utbildningsprogram ska fungera som förberedande för bibliotekarieprofessionen. De innehållsliga variationer som finns har ofta att göra med lokal institutionell hemvist och aktiva val i olika faser av programmens historiska utveckling.

Det finns fler som vill läsa biblioteks- och informationsvetenskap än som får plats på dagens utbildningsprogram. Detta gäller över hela

landet. Samtidigt finns det, vilket visats i kapitel 4, en brist på ny-utexaminerade biblioteks- och informationsvetare i hela bibliotekssektorn. Att kunna besätta bibliotekarietjänster med biblioteks- och informationsvetenskapligt utbildad personal är avgörande för en stark professionsutveckling. Det är därför av strategisk betydelse att anpassa volymen på dagens biblioteks- och informationsvetenskapliga program.

Vi föreslår därför:

En ökning av antalet studieplatser på program på kandidat- och masternivå i biblioteks- och informationsvetenskap.

Frågan om utbildningsplatser är idag främst en lokal fråga på de lärosäten som erbjuder program i biblioteks- och informationsvetenskap. Normalt sker fördelningen utifrån en kvot som är gemensam med andra ämnen där nya platser bara med svårighet kan skapas "ur intet". Det antal studieplatser som skulle behöva tillföras biblioteks- och informationsvetenskapen bör beräknas utifrån sektorns behov, exempelvis med hjälp av nationell biblioteksstatistik. Av vikt är vidare att ökningen av antalet studieplatser inte bara blir en fråga om kvantitet, utan att den också leder till en ökad kulturell och språklig mångfald i studentgrupperna. För att åstadkomma detta behöver särskilda strategiska åtgärder övervägas. Exempel på en sådan åtgärd skulle kunna vara att etablera ett "snabbspår" för personer som kommer till Sverige med biblioteks- och informationsvetenskaplig examen från annat land.

Ansvaret för en ökning av antalet studieplatser på berörda program är av en sådan vikt och omfattning att initiativet bör genomföras av en riktad satsning från utbildningsdepartementet i samverkan med centrala och regionala instanser i bibliotekssektorn samt de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna.

BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAPLIG FORSKNING

I kapitlet om biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning konstateras att ämnet nu nått en position i vetenskapssamhället som låter det konkurrera på rimliga villkor om externa forskningsmedel. Fungerande forskarutbildning i ämnet finns idag vid fyra av fem lärosäten. Det finns dock en asymmetri mellan de delområden inom ämnet som tenderar att premieras av externa forskningsfinansiärer och de som inte gör det. Biblioteksforskning med direkt relevans för sektorns

utveckling har hittills haft anmärkningsvärt svårt att attrahera medel på samma nivå som mer informationsvetenskapligt inriktad forskning om till exempel medie- och informationskunnighet eller vetenskaplig kommunikation. Den informationsvetenskapliga delen av forskningen är förstås relevant för bibliotekssektorn, men en starkare biblioteks-forskning är önskvärd. **För att stärka biblioteksforskningen, vilket skulle vara av stor betydelse för bibliotekarieprofession, föreslås tre strategiska åtgärder:**

1. Nationell forskarskola för biblioteksforskning

En rimlig utgångspunkt är, att en externfinansierad forskarskola för biblioteksforskning initialt bör omfatta 1–2 doktorander inskrivna i forskarutbildningen vid respektive lärosäte. Forskarskolan ska därutöver arbeta för att knyta andra doktorander till sig, i första hand ytterligare totalt 5 doktorander. En möjlighet som här bör prövas är att skapa en struktur för att bibliotek finansierar redan anställda bibliotekariers forskarutbildning. För kommunalt anställda bibliotekarier kan kommundoktorander vara ett alternativ, såsom prövats exempelvis inom skolan, men det är förstås också möjligt att statliga eller regionala bibliotek finansierar doktorander. Därtill ska forskarskolans verksamhet vara öppen för andra doktorander med biblioteks-forskningsintresse, men med annan finansiering. En forskarskola skulle ha en mycket positiv inverkan på biblioteksforskningen och den skulle kunna bli ett stort tillskott till så väl bibliotekssektorn som till lärosätenas samlade kompetens. Humanistisk fakultet i Lund har många års erfarenheter av forskarskolor och denna föreslås därför bli formell hemvist för den föreslagna satsningen.

Ansvaret för den process som krävs för att skapa en forskarskola bör läggas gemensamt på de fem biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna. En finansieringsmodell bör utformas genom samverkan mellan bibliotekssektorns centrala aktörer, Vetenskapsrådet samt intresserade kommuner och regioner. **Vi föreslår därför:**

2. Inrättande av externfinansierad professur med inriktning mot biblioteksforskning.

En biblioteksprofessur skulle ha som syfte att skapa en brygga mellan den biblioteks- och informationsvetenskapliga forskningen och bibliotekssektorn, samt fungera som samordnare av den svenska biblio-

teksforskningen. Biblioteksprofessuren kan ses som tillskott till en redan existerande tjänst och finansieringen bör delas mellan lärosäten. Omfattningen bör vara åtminstone 50 procent av en heltid. En sådan lösning skulle kunna synliggöra biblioteks- och informationsvetenskapens relevans för bibliotekssektorn samt stötta forsknings-samarbetet mellan lärosätena så att denna utvecklas vid alla lärosäten.

Centralt för att erhålla en strategisk långsiktighet i förslaget är därför en stabil finansiering. För att skapa kontinuitet i biblioteksprofessuren bör därför finansieringen komma inifrån bibliotekssektorn, förslagsvis via KB. **Vi föreslår därför:**

3. Stärkt finansieringsstruktur för biblioteksforskning

Som lyfts fram i kapitlet om biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning är den externa finansieringen för biblioteksforskning idag underutvecklad, vilket försämrar förutsättningarna för långsiktig forskningsbaserad kunskapsutveckling inom sektorn. Detta innebär att vissa typer av forskningsfrågor som på ett konkret sätt knyter an till bibliotekarieprofessionen, dess praktiker och biblioteket som samhällsinstitution förblir obesvarade. Forskning om bibliotek och bibliotekariers professionsutveckling i sektorns alla delar kräver att denna erkänns som vetenskapligt intressant av befintliga finansiärer. Att stärka de strukturella förutsättningarna för biblioteksforskning kan göras genom att redan existerande forskningsfinansiärer erbjuder riktade utlysningar för biblioteksrelaterade frågeställningar.

Förslaget om en stärkt finansieringsstruktur för biblioteksforskning kräver forskningspolitiskt lobbyarbete, något som bör föras av bibliotekssektorns centrala aktörer, främst KB och Svensk biblioteks-förening, i samverkan med de lärosäten som erbjuder biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning och utbildning. Det kan exempelvis handla om att synliggöra betydelsen av att inte enbart stötta forskning på bibliotekens samlingar, utan även de praktiker och de institutioner som organiserar och tillgängliggör dessa samlingar.

BIBLIOTEKARIEPROFESSIONENS KONTINUERLIGA KOMPETENSUTVECKLING

Som framgår i kapitlet om dagens utbildningar finns skillnader mellan det som lärs ut vid de olika utbildningsprogrammen i biblioteks- och informationsvetenskap och de ofta praktiskt definierade

kunskapsbehov som formuleras inom bibliotekssektorns olika delar. Ett sätt att tillmötesgå de kontinuerliga utbildningsbehov som finns hos redan aktiva bibliotekarier är, att etablera en fungerande struktur för kontinuerlig kompetensutveckling. Även om det ligger något utanför syftet med denna rapport och även utanför det egentliga uppdrag som tillfaller de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna, så är det ändå viktigt att ta upp – inte minst som fortbildningskurser av olika slag utgör naturliga mötesplatser mellan profession, utbildning och forskning. Det ligger också i biblioteks- och informationsvetenskapens intresse att engagera utbildningarna i den särskilda typ av sektorssamverkan som fortbildningsverksamhet innebär. Hittills har dock detta huvudsakligen skett inom ramen för individuella, lokala eller regionala initiativ och utan någon övergripande strategisk tanke. Därför är det rimligt att också i detta sammanhang föreslå en strategisk utveckling av området kontinuerlig kompetensutveckling. **Vi föreslår därför:**

Etablerande av en samlad nationell struktur för kontinuerlig kompetensutveckling

En nationell struktur för kontinuerlig kompetensutveckling kan skapas och se ut på flera sätt och här bör inspiration och förebilder hämtas från andra professionsområden. Målet bör vara en struktur med en i viss grad formaliserad progression inom bibliotekarieprofessionen, till exempel i form av specialistkompetenser eller utökad administrativ kompetens. I det första fallet kan en fortbildningsstruktur leda till specialistkompetenser inom definierade områden, som bibliometri eller litteraturförmedling. I det andra fallet kan en nivellering av bibliotekarieprofessionen bli ett resultat efter fortbildning inom exempelvis ledarskap. Det skulle kunna bidra till att etablera en tydligare chefsnivå eller aktualisering av idag sällan använda benämningar som "förstebibliotekarie". Detta är bara exempel och det ligger på sektorn själv att definiera såväl behov som struktur för den kontinuerliga kompetensutvecklingens utformning.

Ansvaret för etablerandet av en samlad nationell struktur för kontinuerlig kompetensutveckling måste ligga på en eller ett par biblioteksaktörer med samlande funktion på nationell nivå. De bör omfatta alla de olika samhällssektorer som biblioteken verkar inom. Den mest självklara aktören är därför KB som genom sin unika position i den svenska bibliotekssektorn bör kunna ta ett sådant samlande, strategiskt ansvar främst i samverkan med regionbiblioteken.

De biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna bildar naturliga samverkansparter i utvecklandet av en struktur för en mer formaliserad kompetensutveckling. Till viss del kan de också stå för själva genomförandet av de kurser som den föreslagna utvecklingen naturligt skulle leda till. På grund av det sätt som dagens universitetssystem ser ut skulle det i första hand bli fråga om sektorsfinansierad uppdragsutbildning, då egeninitierade, ofinansierade fortbildningskurser visat sig vara alltför ekonomiskt riskfyllda för lärosätena för att kunna motiveras.

FÖRSLAGENS GENOMFÖRANDE

Dessa fem förslag är alla komplexa och involverar en rad processer och aktörer. Något naturligt organ som har till ansvar för att hantera och samordna de frågor som diskuteras i den här rapporten existerar inte idag. Bristen på ett sådant försvårar dialogen mellan utbildningarna och professionen och mellan bibliotekssektorns centrala aktörer och exempelvis de stora forskningsfinansiärerna. Vi föreslår därför ett etablerande av ett *samverkansråd för utbildnings-, forsknings- och fortbildningsfrågor* i bibliotekssektorn. Detta råd bör bestå av representanter för de biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna samt för bibliotekarieprofessionens centrala institutioner och aktörer. Jämte dessa bör också representanter för Vetenskapsrådet och Riksbankens jubileumsfond finnas med i frågor som specifikt rör forskning och forskarutbildning. Säte för samverkansrådet bör vara KB.

AVSLUTNING

Den här rapporten ska läsas som en del av den process som framtagandet av en nationell biblioteksstrategi utgör. Den tillkommer inom ramen för en rapportserie och den ligger till grund för den avgränsade del i strategins helhet som rör utbildnings- och kompetensutvecklingsfrågor. Den utgör även en genomlysning av läget inom svensk biblioteks- och informationsvetenskap idag och det är viktigt för utvecklingen av framtida utbildningsprogram och nya samverkansformer. De förslag som läggs har vuxit fram under arbetets gång och de är utformade för att ytterligare stärka biblioteks- och informationsvetenskapen i Sverige och ge större stadga åt den viktiga forskning om bibliotek och bibliotekarieprofessionen som idag har svårt att riktigt finna sin plats hos de centrala forskningsfinansiärerna. Att kunna bidra till att skapa ny kunskap genom biblioteksinriktad forskning är centralt för

den fortsatta utvecklingen av bibliotekarieprofessionen i en alltmer komplex omvärld. För att lyckas behöver strategiska insatser göras – inom bibliotekssektorn och inom biblioteks- och informationsvetenskapen. Det är vår förhoppning att den här rapporten kan bidra till att så sker. ♦

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

- Aabø, S., & Audunson, R. (2012) "Use of library space and the library as place." *Library & Information Science Research*, Vol. 34 (2), 138–149.
- Abbott, A. (1988) *The system of professions: An essay on the division of expert labor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Abbott, A. (1998) "Professionalism and the Future of Librarianship". *Library Trends*, Vol. (3), s. 430–443.
- Audunson, R. A. & Gjestrum, L. (2015) "Bibliotek- og informasjonsfaglig utdanning: fra etatsskole til iSchool". I: R.A. Audunson (Red.), *Samle, formidle, dele: 75 år med bibliotekarutdanning*. Oslo: ABM-media.
- Belkin, N.J. (1978) "Information concepts for information science". *Journal of Documentation*, Vol. 34 (1), 55–85.
- Bibliotekslag 2013:801 (2013) Stockholm: Kulturdepartementet.
- Björkstrand, U. (2008) "Lönesättningen av folkbibliotekarier", i *Bibliotekarie: 70 år av facklig kamp*. Red. Håggström, Britt Marie, Ridbäck, Irma & Schmidt, Anders. Lund: BTJ, s. 136–144.
- Brante, T. (2014) *Den professionella logiken: Hur vetenskap och praktik förenas i det moderna kunskapssamhället*. Stockholm: Liber
- Brin, S. & Page, L. (1998) "The anatomy of a large-scale hypertextual Web search engine". I: *Seventh International World-Wide Web Conference (WWW 1998)*, April 14–18, 1998, Brisbane, Australia.
- Buckland, M. (1991) *Information and information systems*. Westport, CT: Praeger.
- Buckland, M., & Liu, Z. (1998) "History of information science". *Historical studies in information science*, 272–295.
- Burman, A. (2015) "Sju oroande perspektiv: Om biblioteksutvecklingen vid universitet och högskolor". *Kungl. Vetenskapssamhällets i Uppsala årsbok*, Vol. 40, s 53–69.
- Capurro, R. (1992) "What is information science for? A philosophical reflection". I: P. Vakkari & B. Cronin (eds.) *Conceptions of library and information science: historical, empirical and theoretical perspectives*. London: Taylor Graham, 82–96.
- Cuadra, C.A. & Katter, R.V. (1967) "Opening the black box of 'relevance'". *Journal of Documentation*, Vol. 23 (4), 291–303.
- Dewey, M. (1876) *A Classification and Subject Index, for Cataloguing and Arranging the Books and Pamphlets of a Library*. Brick row book shop, Incorporated.
- DIK (2011) *Rapport från arbetsgruppen om bibliotekariens framtida yrkeskompetens*. Stockholm: DIK.
- DIK (2016) Lönestatistik – samtliga.
- DIK (2018) *Arbetslöshetsrapport december 2017*. Opublicerad rapport.
- Ellström, P-E. (2009). Reproduktivt och utvecklingsinriktat lärande i arbetslivet. I: Ellström, Per-Erik & Hultman, Glenn (red.). *Lärande och förändring i organisationer. Om pedagogik i arbetslivet*. Lund: Studentlitteratur.
- Enarson, E., Fichtelius, E., Hansson, K., Klein, J. & Persson, C. (Red.) (2017) *Den femte statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*. Stockholm: Kungliga biblioteket/Nationell biblioteksstrategi.
- Enmark, R. (red.) (1990) *Biblioteksstudier. Folkbibliotek i flervetenskaplig belysning*. Göteborgs universitet och Bibliotekshögskolan: Centrum för biblioteksforskning. 1990.
- Enmark, R. (1991) "Biblioteksforskning på nya vägar". *Svensk biblioteksforskning*, Nr. 1, 25–32.
- Estabrook, S. (2009). "Library and Information Science". I: M. J. Bates & M. N. Maack (red), *Encyclopedia of Library and Information Sciences*, 3 uppl., London: Taylor & Francis, 3287–3292.
- Fichtelius, E., Hansson, K. & Linder, K. (2016) *Lägesrapport i maj 2016: Kungliga bibliotekets arbete med en nationell biblioteksstrategi*.
- Forskningsrådsnämnden (1989) *Biblioteks- och informationsvetenskap: förslag inför 90-talet*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden (FRN).
- Frenander, A. & Lindberg, J. (red.) (2012) *Styra eller stödjä?: Svensk folkbibliotekspolitik under hundra år*. Borås: Bibliotekshögskolan
- Frohmann, B. (2004) "Documentation Redux: Prolegomenon to (Another) Philosophy of Information". *Library Trends*, Vol. 52 (3), 387–407.
- Fuchs, C. (2012) "Google capitalism". *tripleC: Communication, Capitalism & Critique. Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society*, Vol. 10 (1), 42–48.
- Genell, N. (1940) *Sveriges allmänna biblioteksförening 1915–1940*. Stockholm: Norstedt & Söner.

Green, S. S. (1876) "Personal relations between librarians and readers". *Library journal*, Vol. 1(2), 74–81.

Haider, J. (2014). "How library and information science can save the world and why to care". *Libreas – Library Ideas*, Vol. 25. Tillgänglig på: <http://libreas.eu/ausgabe25/09haider/>

Hansson, J. (2004) "The social legitimacy of library and information studies: Reconsidering the institutional paradigm". I: W. B. Rayward (Red.), *Aware and responsible: Papers of the Nordic-International Colloquium on Social and Cultural Awareness and Responsibility in Library, Information and Documentation Studies (SCARLID)*. Lanham, Md.: Scarecrow Press, 49–70.

Hansson, J. (2014) *Att bilda en bibliotekarie: Essäer*. Lund: BTJ Förlag.

Hjørland, B. (1993) *Emnerepræsentation og informationssøgning: bidrag til en teori på kundskabsteoretisk grundlag*. Borås: Valfrid.

Holmberg, S. & Weibull, J. (2009) "Höstligt institutionsförtroende", i *Svensk höst: Trettiofyra kapitel om politik, medier och samhälle*. Red. Sören Holmberg & Jörgen Weibull. Göteborg: SOM-institutet, s. 133–154.

Häggström, B-M., Ridbäck, I. & Schmidt, A. (red.) (2008) *Bibliotekarie: 70 år av facklig kamp*. Lund: BTJ.

Höglund, L. (2017) "Biblioteken fortsatt välanvända med höga betyg", i *Larmar och gör sig till*. Red. Ulrika Andersson, Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarson. Göteborg: SOM-institutet, s. 329–341.

Högskoleförordningen 1993:100 (1993) *Svensk författningssamling*. http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svenskforfattningssamling/hogskoleforordning-1993100_sfs-1993-100

Högskolelag 1992:1434 (1992) *Svensk författningssamling*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svenskforfattningssamling/hogskolelag-19921434_sfs-1992-1434

IFLA Education and Training Section: <https://www.ifla.org/set>

iSchool Organization www.ischools.org

Jansson, B. (2010) *Bibliotekarien: Om yrkets tidiga innehåll och utveckling*. Borås: Bibliotekshögskolan.

Jochumsen, H., Hvenegaard Rasmussen, C. & Skot-Hansen, D. (2012) "The four spaces – a

new model for the public library". *New Library World*, Vol. 113 (11/12), s. 586–597.

Johannesson, K. (2009) *I främsta rummet: planerandet av en högskolebiblioteksbyggnad med studenters arbete i fokus*. Borås: Valfrid.

Järv, H. (1991) "Bibliotekarierollen är sig evigt lik". *Bibliotekarieyrket: Tradition och förändring*. Red. Harry Järv. Stockholm: Carlsson, s. 28–69.

KB (2016) *Bibliotek 2016: Offentligt finansierade bibliotek*. Stockholm: Kungliga biblioteket.

Kåring Wagman, A. (2008) *Bibliotekarien och professionen – en forskningsöversikt*. Stockholm: Svensk biblioteksförening.

Lidman, T. (2015) "I forskningsbibliotekets tjänst – Svenska bibliotekariesamfundet 1921–2000". *Till det mänskliga ordets trygga beredskap och värn: Svensk biblioteksförening 1915–2015*. Red. Margareta Lundberg Rodin. Stockholm: Svensk biblioteksförening, s. 123–136.

Limberg, L. (2012) "Från biblioteksstadga till skollag – sklbibliotekens plats i folkbibliotekspolitiken 1911–2011". *Styra eller stödja?: Svensk folkbibliotekspolitik under hundra år*. Red. Anders Frenander & Jenny Lindberg. Borås: Bibliotekshögskolan, s. 135–174.

Limberg, L. & Skoglund, L. (2015) *Biblioteks- och informationsvetenskap. Personliga tillbakablickar över ämnesområden vid Göteborgs universitet*. Göteborgs universitet: Seniorakademien, 1–11.

Lindberg, J. (2015) *Att bli bibliotekarie: Informations-sökning och yrkesidentiteter hos B&I-studenter och nyanställda högskolebibliotekarier*. Borås: Sektionen för Biblioteks- och informationsvetenskap.

Linder, G. (1947) *Bibliotekarieyrket: En orientering för aspiranter och biblioteksstyrelser*. Örebro: Sveriges allmänna biblioteksförening.

Linder, G. (1961) "När vi började: Minnen från bibliotekskonsulenternas tidiga år", i: *Idéer och resultat: Nordiska biblioteksuppsatser tillägnade Ingeborg Heintze*, red. Bengt Holmström & Märta Sjögreen. Malmö: Allhem.

Michnik, K. & Utter, M. (2018) "Nytexaminerade bibliotekariers beskrivna kompetensluckor och utbildningens utmaningar", *Bibliotekarier i teori och praktik utbildningsperspektiv på en unik profession*. Red. Joacim Hansson & Per Wisselgren. Lund: BTJ Förlag.

Milojević, S., Sugimoto, C. R., Yan, E., & Ding, Y. (2011). "The cognitive structure of library and information science: Analysis of article title words". *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, Vol. 62 (10), 1933–1953.

Machlup, F. & Mansfield, U. (1983) "Prologue: cultural diversity in studies of information". I: Machlup F. & Mansfield, U. (Eds.) *The study of information: interdisciplinary messages*. New York: John Wiley.

- Moring, C. & Hedman, J. (2006) "At blive bibliotekar – om læring og udvikling af professionsidentitet i uddannelse og praksis". *Bibliotekarerne: En profession i et felt af viden, kommunikation og teknologi*. Red. Trine Schreiber & Hans Elbeshausen. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur, s. 97–118.
- Mäkinen, I. (2007) "From marginal to excellence: the development of the research in Information Studies in Finland". In *Advances in Library Administration and Organization*. Emerald Group Publishing Limited, 155–174.
- Mäkinen, I., Järvelin, K., Savolainen, R., & Sormunen, E. (2016) "From library and information science through information studies to information studies and interactive media: emergence, expansion and integration of information studies at the University of Tampere illustrated in word clouds". *Information research*, Vol. 21(1).
- Nolin, J. (2008) *In search of a new theory of professions*. Borås: Högskolan i Borås.
- Nolin, J., & Åström, F. (2010) "Turning weakness into strength: Strategies for future LIS". *Journal of Documentation*, Vol. 66 (1), 7–27.
- Ottervik, G. (1971) *Svenska bibliotekariesamfundet 1921–1971: En 50-årskrönika*. Malmö: Allhem.
- Palmgren, V. (1909) *Bibliotek och folkuppföstran: Anteckningar från en studieresa i Amerikas Förenta stater*. Stockholm: Norstedt.
- Palmgren V. (1911) *Förslag angående de åtgärder, som från statens sida böra vidtagas för främjande af det allmänna biblioteksväsendet i Sverige*. Stockholm: Ivar Hæggströms boktryckeri A.B.
- Parsons, T. (1939) "The professions and social structure". *Social Forces*, Vol. 17 (4), s. 457–467.
- Pilerot, O. (2012) "LIS research on information sharing activities—people, places, or information". *Journal of Documentation*, Vol. 68 (4), 559–581.
- Rayward, W. B. (1996) "The history and historiography of information science: some reflections". *Information Processing & Management*, Vol. 32 (1), 3–17.
- Rayward, W. B. (2004) "When and why is a pioneer: history and heritage in library and information science". *Library Trends*, Vol. 52 (4), 671–683.
- Rydbeck, K. (2003) "Från argsint träkmåns till farlig sexbomb: om bibliotekariestereotyper i modern fiktionsprosa och deras ursprung", *Från handskrift till XML: Informationshantering och kulturarv*, Uppsala universitet. s. 107–146.
- SACO (2017) LöneSök Bibliotekarier resp. Lärare.
- Saracevic, T. (1975) "Relevance: a review of and a framework for the thinking on the notion in information science". *Journal of the American Society for Information Science*, Vol. 26 (6), 321–343.
- Saracevic, T. (1999) "Information science". *Journal of the American Society for Information Science*, Vol. 50 (12), 1051–1063.
- SBF (2008) *Kompetensutveckling – en diskussion. Slutrapport från Svensk Biblioteksförnings utvecklingsråd för ledning, profession och organisation*. Stockholm: Svensk Biblioteksförning.
- SBF (2009) *På säker grund: En delfundersökning om vilken biblioteksforskning som behövs*. Stockholm & Borås: Svensk biblioteksförning & Högskolan i Borås.
- SBF (2016) *Riksrapport 2016 – aktuell utveckling inom det svenska biblioteksväsendet*, Svensk biblioteks-förning.
- Schreiber, T. (2006) "Bibliotekarprofessionen siden 1960'erne". *Bibliotekarerne: En profession i et felt af viden, kommunikation og teknologi*. Red. Trine Schreiber & Hans Elbeshausen. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur, s. 15–46.
- Schreiber, T. & Elbeshausen, H. (red.) (2006) *Bibliotekarerne: En profession i et felt af viden, kommunikation og teknologi*. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur.
- Seldén, L. (Red.) (1992) *Biblioteken och framtiden. Bok 2. Nordisk idédebatt. Konferens i Borås 11–13 november 1991*. Göteborg & Borås: Centrum för biblioteks- och informationsvetenskap.
- Seldén, L. (2007) "Utbildningsvanor och rekryteringspraktik i en kvinnoprofession enligt biblioteksmatriklar 1932–1966". *Svensk Biblioteksforskning*, Vol. 16 (1), s. 1–38.
- Seldén, L. (2012) "Utbildning för folkbibliotekarier i Sverige: politiska beslut och deras följder". I A. Frenander & J. Lindberg (Red.), *Styra eller stödja? Svensk folkbibliotekspolitik under hundra 100 år*. Borås: Valfrid, 189–215.
- Seldén, L. & Sjölin, M. (2003) "Kunskap, kompetens och utbildning: ett bibliotekariedilemma under 100 år". *Svensk biblioteksforskning*, Vol. 14 (4), s. 19–67.
- Skouvig L. (2006) "Hvordan bibliotekaren oppstod". *Bibliotekarerne: En profession i et felt af viden, kommunikation og teknologi*. Red. Trine Schreiber & Hans Elbeshausen. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur, s. 47–76.
- SOU 1969:37 (1969) *Utbildning för bibliotek, arkiv och informatik. Betänkande avgivet av utredningen rörande utbildning av bibliotekspersonal*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

SOU 1984:23 (1984) *Folkbibliotek i Sverige: betänkande av folkbiblioteksutredningen*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Stenberg, C. (2015) "När två föreningar blir en – samgåendet 2000". *Till det mänskliga ordets trygga beredskap och värn: Svensk biblioteksforening 1915–2015*. Red. Margareta Lundberg

Rodin. Stockholm: Svensk biblioteksforening, s. 137–144.

Svedjedal, J. (2012) *Biblioteken och bokmarknaden – från folkskola till e-böcker*. Stockholm:

Svenska Förläggareföreningen.

Söderholm, J. (2016) "Borrowing tools from the public library". *Journal of Documentation*, Vol. 72(1), 140–155.

Tengström, E. (1986) *Forskningsanknytning av bibliotekarielinjen vid Högskolan i Borås: förslag till åtgärder*. Stockholm: Univ.- och högskoleämbetet (UHÄ-rapport ; 1986:1).

Thomas, B. (2015) "Från bisyssla till kulturförmedlande informationsspecialist – yrkesroll och arbetsvillkor i förändring". *Till det mänskliga ordets trygga beredskap och värn: Svensk biblioteksforening 1915–2015*. Red. Margareta Lundberg Rodin. Stockholm: Svensk biblioteksforening, s. 115–122.

Tuomaala, O., Järvelin, K. & Vakkari, P. (2014) "Evolution of library and information science, 1965–2005: Content analysis of journal articles". *Journal of the Association for Information Science and Technology*, Vol. 65 (7), 1446–1462.

Tynell, K. (1921) "Folk- och skolbiblioteken just nu samt deras behov av höjda anslag", *Biblioteksbladet*, Vol. 6, s. 65–73.

Universitetskanslerämbetet <http://www.uka.se/>

Vakkari, P. (1994) "Library and information science: its content and scope". In I. P. Godden (ed.) *Advances in librarianship*, Vol 18. New York: Academic Press, 1–55.

Varlejs, J. (2016) *IFLA:s riktlinjer för kontinuerlig professionell utveckling: principer och best practice*, 2. Uppl. Den Haag/Stockholm: IFLA.

Vickery, B.C. (1959) "Subject analysis for information retrieval". In: *Proceedings of the International Conference on Scientific Information: vol. 2*. Washington, DC: National Academy of Sciences, 855–866.

Weinberger, D. (2007) *Everything is miscellaneous: The power of the new digital disorder*. New York: Macmillan.

Wilson, P. (1973) "Situational relevance". *Information Storage and Retrieval*, Vol. 9(8), 457–471.

Åström, F. (2007) "Changes in the LIS research front: Time-sliced cocitation analyses of LIS journal articles, 1990–2004". *Journal of the Association for Information Science and Technology*, Vol. 58 (7), 947–957.

Åström, F. (2010) "The visibility of information science and library science research in bibliometric mapping of the LIS field". *The Library Quarterly*, Vol. 80 (2), 143–159.

Profession, Utbildning, Forskning

Biblioteks- och informationsvetenskap för en stärkt bibliotekarieprofession

Sekretariatet för nationell biblioteksstrategi vid Kungliga biblioteket har givit de fem biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna vid Högskolan i Borås, Linnéuniversitetet, Lunds universitet, Umeå universitet och Uppsala universitet uppdraget att utreda och formulera förslag kring utbildning och forskning för en stärkt bibliotekarieprofession. Syftet med föreliggande rapport är, att visa situationen för svensk biblioteks- och informationsvetenskap, tydliggöra relationen till bibliotekarieprofessionen och lämna strategiska förslag på hur ämnet kan förstärkas till förmån för en stärkt professionsutveckling. En omvärldsanalys med riktning mot bibliotekssektorn görs samt en beskrivning av nuläget för biblioteks- och informationsvetenskaplig utbildning och forskning.

Biblioteks- och informationsvetenskapens centrala betydelse för bibliotekarieprofessionen lyfts fram. Utbildningsprogrammen i ämnet attraherar gott om studenter och som svar på bibliotekens konstaterade behov av biblioteks- och informationsvetenskapligt utbildad personal argumenterar rapportförfattarna för möjligheten att expandera utbildningarna på kandidat- och masternivå vid samtliga fem lärosäten. Inom forskningen konstateras, att trots att ämnet idag i grunden fungerar väl finns ännu svårigheter att erhålla finansiering för professionsinriktad biblioteksforskning. Omvärldsanalysen visar upp ett behov av en tydligare struktur för kontinuerlig kompetensutveckling inom bibliotekarieprofessionen. Rapporten mynnar ut i fem strategiska förslag rörande grundutbildning, forskning och kontinuerlig kompetensutveckling:

- En ökning av antalet studieplatser på program på kandidat- och masternivå i biblioteks- och informationsvetenskap.
- Nationell forskarskola för biblioteksforskning.
- Inrättande av en externfinansierad professur med inriktning mot biblioteksforskning.
- Stärkt finansieringsstruktur för biblioteksforskning.
- Etablerande av en samlad nationell struktur för kontinuerlig kompetensutveckling.